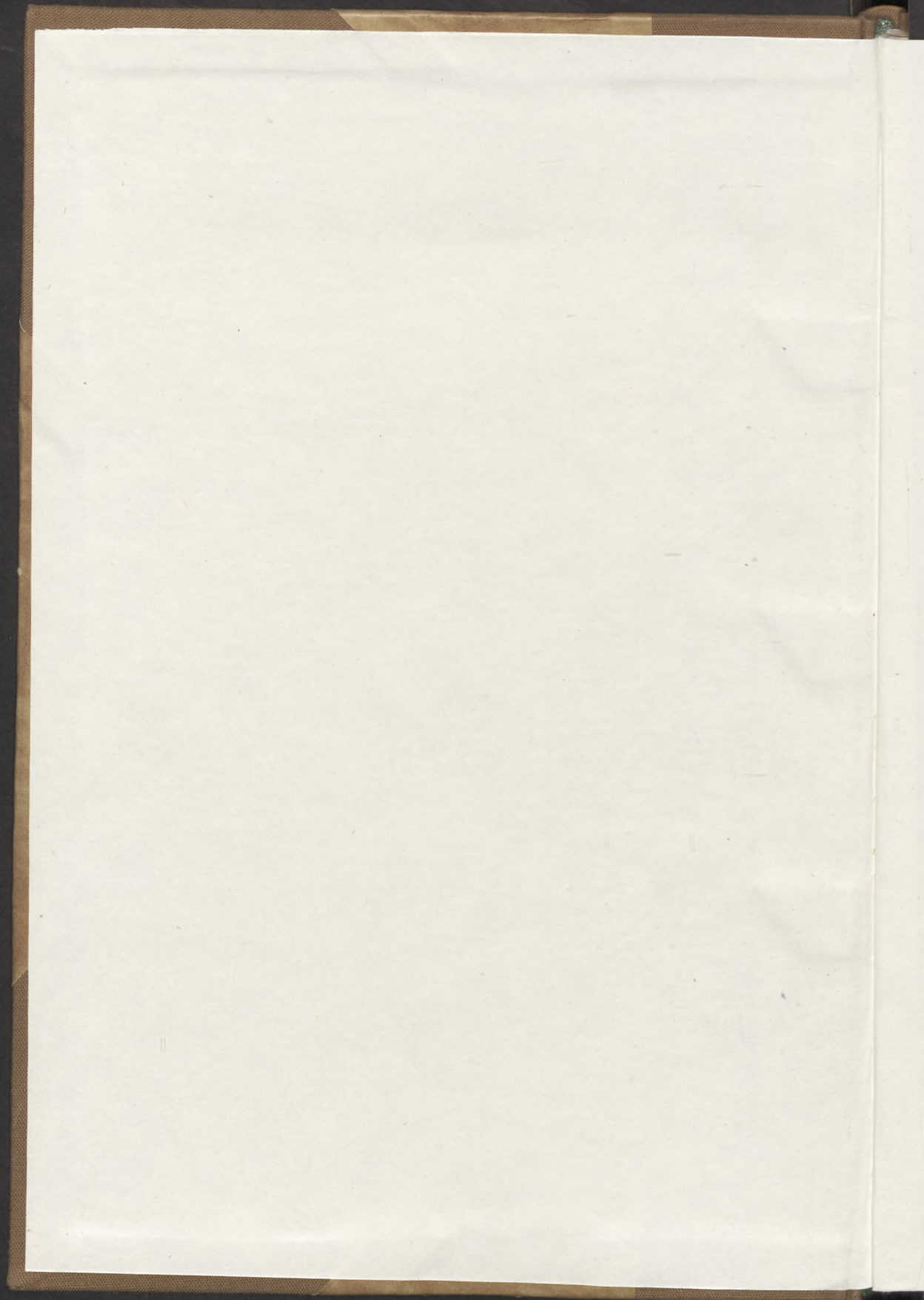

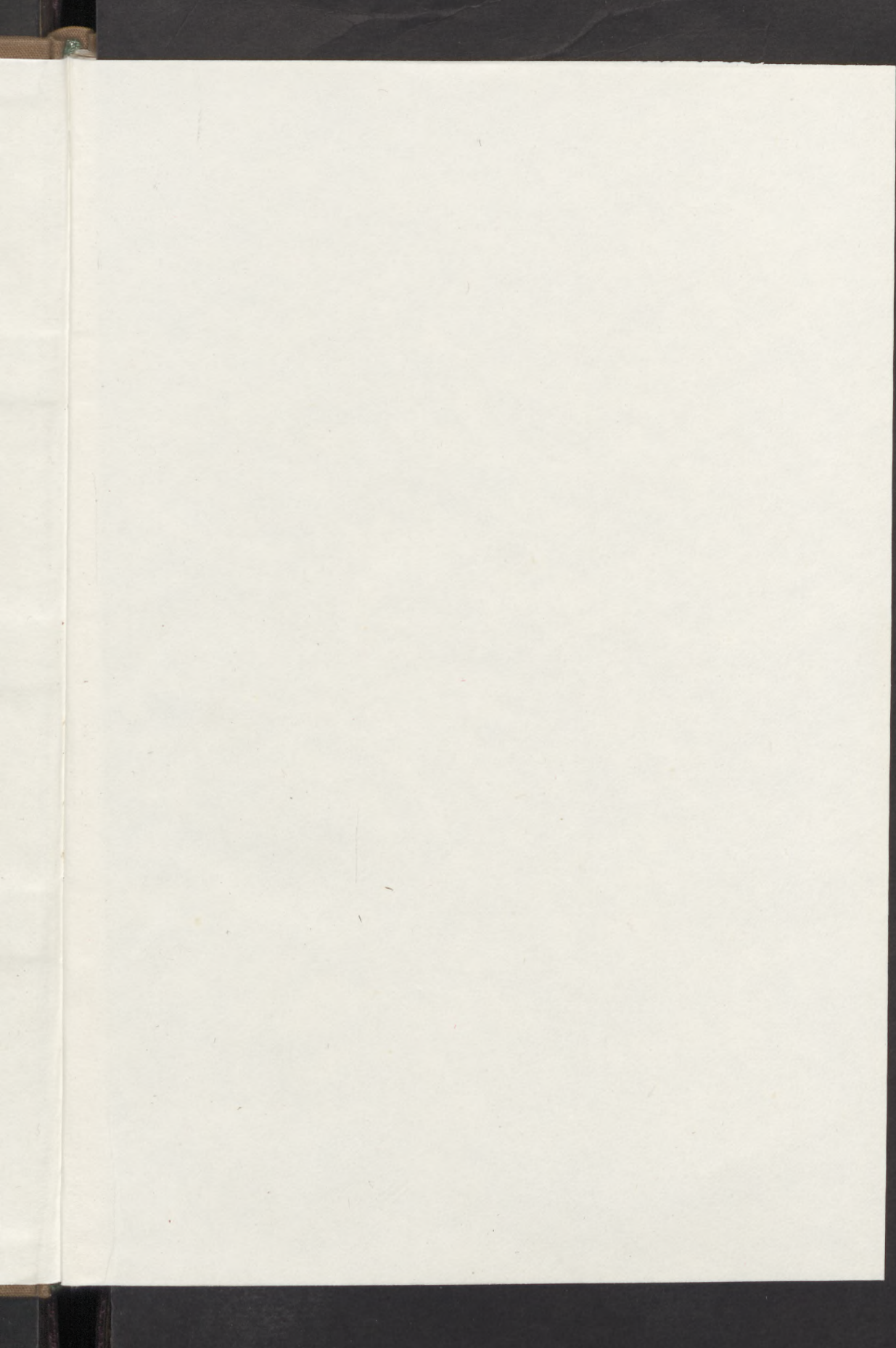
.....

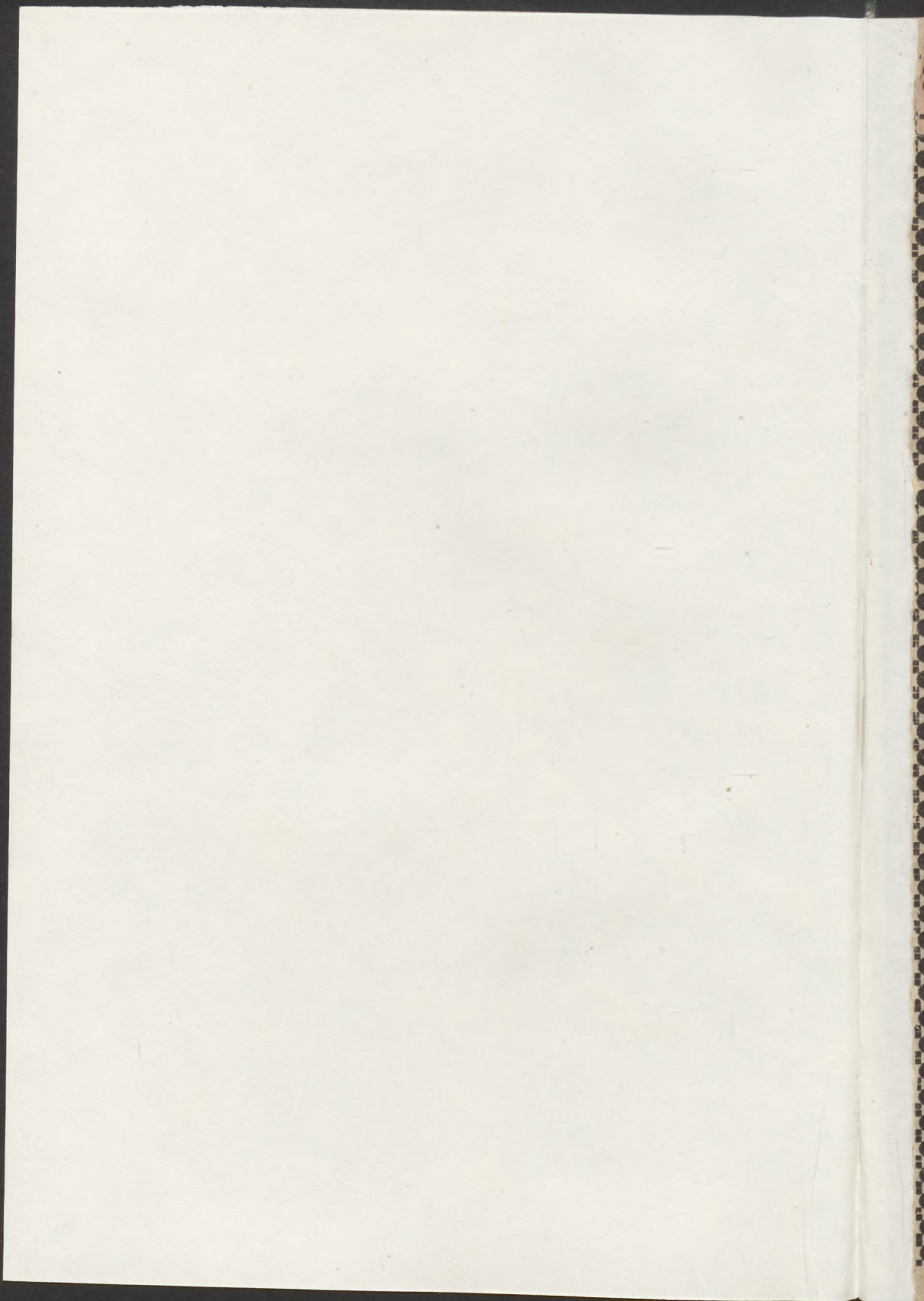
271.379.

.....

OSZK

271379

Dr. Montessori

NEVELÉSI RENDSZERE
ÉS
MÓDSZERE

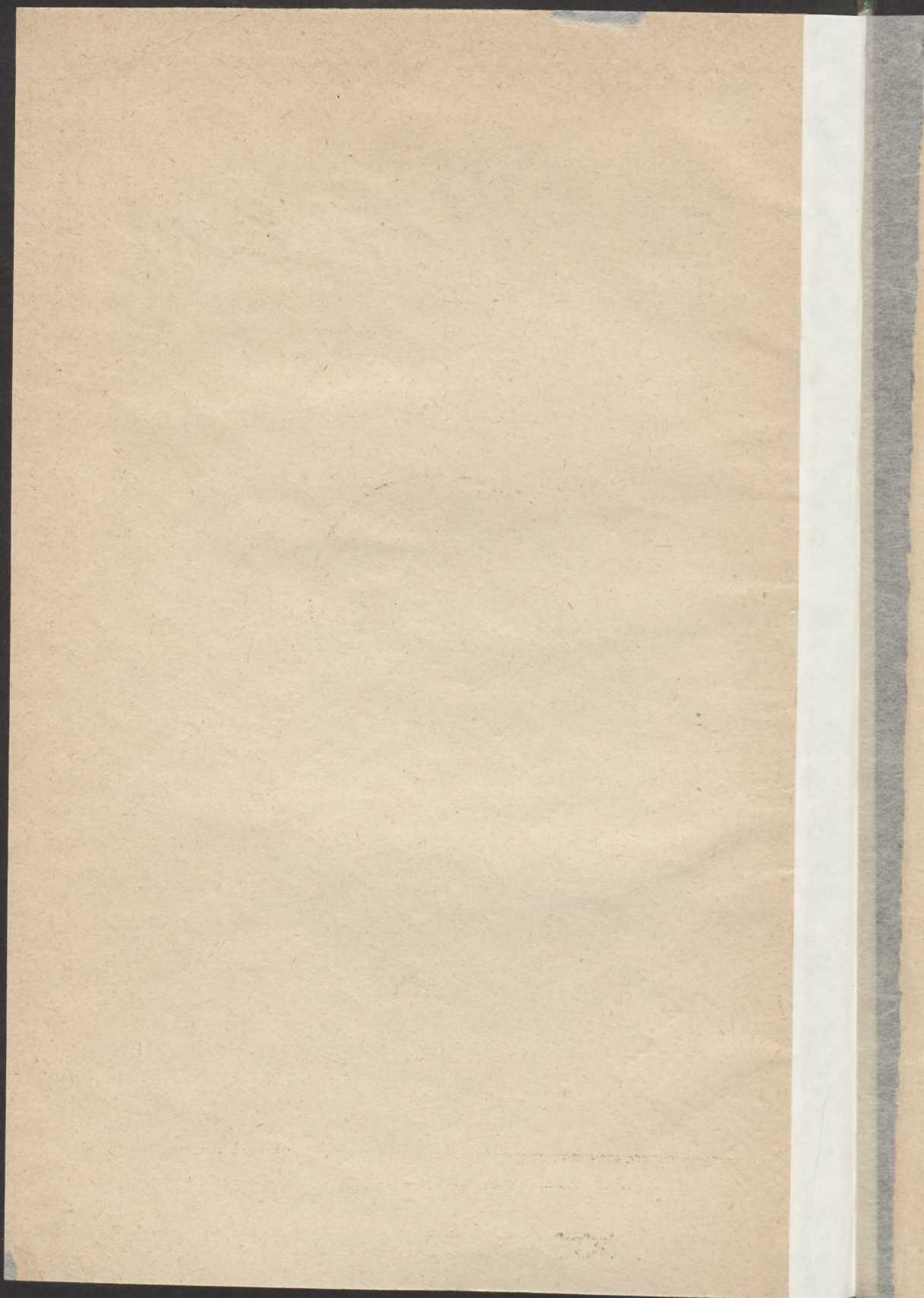

ISMERTETI

BARDÓCZ PÁL

SZÉKESFŐVÁROSI ISKOLALÁTOGATÓ FŐIGAZGATÓ

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS HÁZINYOMDÁJA -- 1924

Dr. Montessori

NEVELÉSI RENDSZERE
ÉS
MÓDSZERE

ISMERTETI
BARDÓCZ PÁL
SZÉKESFŐVÁROSI ISKOLALÁTOGATÓ FŐIGAZGATÓ

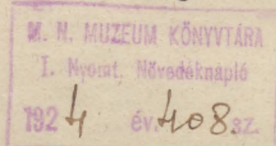

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS HÁZINYOMDÁJA — 1924

Paed.
544b 2

271379

ióta *Rousseau* a gyermeki természetet helyezte pedagógiai elmélkedésének középpontjába, hosszú sora indult meg az úgynevezett természetes nevelő eljárások megvalósítására irányuló kísérleteknek. Jelszóvá lett, hogy a gyermek jóra való természetes ösztönei és hajlamai szabad kifejlésének a nevelői gondoskodás minden lehető eszközével utat kell nyitni, amivégből első sorban az öntevékenység elvére kell alapítani a nevelést, különösen a kisdedekét. A javasolt eljárások különböző értékűek, de közülök kétségtől nagy figyelmet érdemelnek azok, melyeket *Montessori Mária* követett és írásaiban ismertetett. Vállalkozásának érdemét abban látom, hogy az alkalomszerű és tervszerű nevelést igen szerencsés összhangba tudta hozni, vagyis a természetes fejlődést akként tudta pontosan kitűzött célok szolgálatába állítani, hogy a gyermek egészen természetesnek érzett egymásutánban halad végig saját tevékenységével, mintegy spontán módon, azokon a fokozatokon, melyeket elméleti belátás eléje szabott. Csak az érzékszervek gyakorlására szolgáló, rendkívül egyszerű, minden mesterkéeltségtől mentes, leleményes és elmés eljárásokra utalok, melyek legjellemzetesebben mutatják meg *Montessori* alap gondolatát és ritka pedagógiai tapintatát.

Szívesen vettem ezért, hogy *Bardócz Pál* úr, e téren legrégebb munkásaink egyike, a vezetésem alatt álló *Magyar Pedagógiai Társaság* egyik ülésén a „Montessori-módszert” szélesebb körökkel is megismertette s örömmel vettem tudomást arról, hogy ez az ismertető előadás, kibővítve és a szükséges ábrákkal ellátva, a székesfőváros áldozatkészségéből külön kiadvány alakjában napvilágot fog látni.

Kívánom, hogy e tanulságos kis könyvnek mentől több olvasója legyen kisdednevelők, tanítók és szülők körében.

Fináczy Ernő

a Magyar Pedagógiai Társaság
elnöke.

z emberiségnek az teszi a legnagyobb szolgálatot, aki a neveléstanítás módszerének egyszerűsítése és tökéletesítéseért küzd és fáradozik.* Ezt az ismertetést — mely dr. Fináczy Ernő egyetemi tanár úr buzdítására lát napvilágot — neveléstörténeti pillanattfelvételekkel óhajtottuk volna kiegészíteni, hogy megvilágítsuk a fejlődés amaz útját, melyen dr. Montessori értékes és szép eredményeihez eljutott, de szándékunk kivitelében a terjedelem korlátolt volta akadályozott meg.

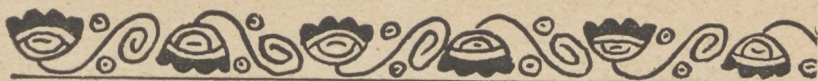
Annak idején a *Kisdednevelők Könyvtára* megindítása alkalmából többek között az volt célunk, hogy rendre ismertessük meg a nevelés különböző ágaiban követendő eljárásokat, másrésről pedig a tudományos pedagógiából és segédtudományaiból főképpen a kisdednevelés körét illető *kiváló külföldi munkákról adjunk olyan tájékoztató ismertetéseket*, melyek a gyermeklélektannak és gyermektanulmányozásnak a kisdednevelésre vonatkozó körénél fogva a továbbhaladás és tökéletesedés szempontjából minden nevelőre nézve egyaránt nélkülözhetetlenek.

E nézőpontból vállalt kötelességünk teljesítésében azonban az áldatlan mostoha körülmények megakadályoztak. Hogy maig tartott bizakodó reménységünk legalább e füzet terjedelméig valósággá válhatott és ez az ismertetés útjára indulhat a mostani nehéz körülmények között, — azt az illusztris szerzőnek, dr. Montessori Máriának kegyes és az illusztrálásra is kiterjedő felhatalmazásán kívül *Budapest székesfőváros Tekintetes Tanácsa* minden szépet, nemeset melegen felkaroló pártfogásának köszönhetjük. Hála és elismerés legyen érte!

Budapest, 1924. március havában.

Az ismertető.

* Lásd a befejezés utolsó bekezdését a 47. lapon.

BEVEZETÉS.

INDENEKELOTT egyet bizonyosan megállapíthatunk, azt, hogy a nevelés terén is új eszmék hódítanak. Új ismeretek vágnak csapást, új törekvések adnak irányt és mindezeknek kincses bányája, *a gyermek lelke*. Boldog és szerencsés nevelő vagy szülő az, aki ezt az örök forrást megközelítheti, aki leszállhat ennek mélyébe s kiaknázhhatja tartalmát, napvilágra hozhatja értékeit, leszűrheti kutatása eredményeit — és tapasztalatait, tanulmányai alapján a nevelés-oktatás területén útmutatókat és tilalomfákat állíthat fel: új irányt, új mesgyét jelölve a szülők és nevelők számára. Mi következik mindezekből? Az, hogy tanulmányozzuk a gyermeket, mert nem ismerjük eléggé sem testét, sem lelkét, sem ezek fejlődési törvényeit.

A „Gyermektanulmányi Iskola“ már a háborús évek alatt céljául tűzte volt ki: *a gyermek, különösen a kis gyermek minden irányú megismertetését*. Az egytől-hatéves gyermek, éppen rohamos fejlődésénél fogva, — habár a felnőtt-höz válik hasonlóvá, — egészen más lény, mint a felnőtt és majdnem mindig félreértjük, ha a közönséges „emberismeret szokott empirizmusával“, magunkból kiindulva próbáljuk megérteni. A következőket is megállapította: „Még a két-, hároméves gyermek is sokszor a legszeretőbb anyja ölében is kicsiny idegen, akit környezete nem ért, aki környezetét nem érti meg. Felfoghatatlan rendszabályokból álló dresszurának van alávetve, mely elfojtja egyéniségét, megbénítja, meglassítja sok fejlődő tevékenységét, megokolatlan tettekre és másoktól diktált elhatározásra szoktatja. Kis gépezet lesz belőle, amikor pedig sikerült a felnőttek kényelmére berendezett nagy gépezetbe beleilleszkedni, akkor „jó gyermek“ lesz a neve.

Mit akart a „Gyermektanulmányi Iskola“? Megakarta tanítani hallgatóit arra, hogyan kell a gyermeket nem a nagyok kényelme szerint, hanem saját fejlődése érdekei szerint nevelni, elkerülni vele szemben mind a szentimentális, mind a brutális szélsőségeket és igazi nevelői művészettel vezetni el őt a tervszerű befolyások alatt önkénytelenül adódó alkalmazkodástól az önként vállalt és bizalmon alapuló engedelmességig.

Ezt a célját a test és lélek egymást támogató nevelésével akarja elérni azon alapelv vezérlete mellett, hogy amilyen szükséges és hasznos a gyermek testi életének gépszerűvé tétele, éppen úgy kell kerülni ezt a gépíesítést a lelki életben, ahol minden fejlődésnek a szabadság az első feltétele.

A gyermek fejlődési szabadságát akarta menteni és hasznossá tenni, mert csak szabad gyermekekből lehet bátor, életerős és munkabíró embereket nevelni.

Ha valaki pályázatot hirdetett volna arra, hogy a kisdednevelés rendszerének mai hibáit és jövőre kitűzött célját mindenki által megérthető módon, a legrövidebben összefoglalva hirdessék és aprópénzre felváltva tegyék közzé: akkor sem lehetne azt tökéletesebb formába öntve meghatározni, mint ahogy az a fentebbiekben megíratott. Ha pedig feltesszük a kérdést: Van-e korunkban olyan nevelési rendszer, amely az előbbieket a maga teljes egészében megvalósítani igyekszik? Röviden azt felelhetjük, van: a *dr. Montessori-é!*

Az emberanyagban is annyira elszegényedett, szerencsétlen *Európában sohasem volt a gyermek olyan érték, mint éppen ma* és nem volt a történelemnek olyan korszaka, amelyben az emberek tekintetének annyira a gyermek felé kellett volna fordulnia, mint a még mindig tartó emberpusztulás nagy nyomorúságában.

Mindenki érzi, nemcsak a szociálpolitikus, nemcsak az érzékeny lelkű emberbarát, hanem a kriminálistán és orvoson kívül különösen a pedagógus, hogy mindent meg kell tenni a gyermekmentés, a gyermekeknek az annyira megváltozott viszonyokhoz való nevelése érdekében. Ebből a nézőpontból egyetlen korszak sem követelte meg annyira, mint éppen a mai, hogy átértékeljük a multban modernnek hirdetett nevelés feladatait, célját, tartalmát.

Minden új korszak más igényeket támaszt, nemcsak az egyénnel, hanem a közzel szemben is. Ne menjünk fél vagy egész századdal visszafelé, hanem ha példaképen csak a gazdasági vagy kereseti életre tekintünk, egészen más helyzetet találunk ma, mint négy-öt évvel, vagy ugyanennyi hónappal előbb is. Kereslet-kínálat, előállítási és eladási árak között milyen óriási eltolódás, differenciálódások mutatkoznak.

Ugyanezt fogjuk tapasztalni nemsokára a nevelés-tanítás területén is. Néhány évvel ezelőtt ki gondolt volna a szakismeretek különböző területein létrejött rövidlégzetű tanfolyamok mai eredményeire, vagy a katonaságnak néhány hét alatt történő kiképzésére. A mi területünkre vonatkozólag is megállapíthatjuk, hogy *halaszthatatlan teendőknek kell tekinteni a nevelés-tanítás módszerének megújítását, átformálását.*

A gyógypedagógia területén ezelőtt mintegy két évtizeddel történt nagyértékű vizsgálódás, kutatás, amelynek eredménye a mult által megállapított igazságokat újra életrekelteni, az elveket, rendszereket és módszeres eljárásokat felülvizsgálat alá venni s azok bírálata és az újabb kutatások, tapasztalatszerzések alapján: új célt, új elvet, új mesgyéket, új módszeres eljárásokat jelölni ki és új eszközöket kombinálni.

Ezekből a szempontokból és ezen a területen vezet ma *dr. Montessori, akinek rendszere és foglalkoztató eszközei azonban egyaránt érdeklik a kisded-nevelő-intézeteken kívül nemcsak a gyógypedagógiai intézeteket, hanem az elemi és kiegészítő-iskolai oktatás alsó tagozatát is*, sőt módszere a középiskolák egyes osztályaiban is hódít, a legutóbbi londoni és amerikai híradások szerint.

Montessori módszerével az összes kultúrállamok pedagógus körei sokat foglalkoztak. A nagy érdeklődést főleg a *gyermekekre* vonatkozó felfogása és annak a nevelőhöz való viszonya váltotta ki.

Ma már még a pedagógusok is más szemmel nézik a gyermeket és a gyermektanulmányozás alapján nyert útbaigazítások, új eszközök segítségével iparkodnak nevelői eljárásukat öntudatosná, eredményesebbé tenni. Az úttörők egyik legérdemesebbjéről, *dr. Montessori-ról* majdnem mindannyian hallottunk vagy olvastunk híradásokat. Ez feladatomat némileg megkönnyíti.

DR. MONTESSORI ÉLETRAJZA.*

Röviden ismerkedjünk meg *dr. Montessori Máriával*, aki a középosztályhoz tartozó, szegény szülők egyetlen gyermeke volt s mint ilyennek igen sok akadályt kellett leküzdenie, hogy mint a római egyetem első nőorvosa a pszichiatriai

klinikán asszisztensi alkalmazást nyerhessen. Itt professzor *Sergi* (Szerdzsi) mellett két régibb francia mester: *Itárd* és *Séguin* munkái alapján a legbehatóbban foglalkozott a fogyatékos érzékű gyermekek gyógypedagógiai nevelésével. Gyakorlati foglalkozásai mellett áttanulmányozta a világirodalomnak gyógyító pedagógiával foglalkozó összes műveit, s megismerte eszközeit. Közben kísérletez és tanulmányokat végez. „A gyermeklélektanról pedig megállapítja, hogy ez még nincs. Rendszerében teljesen önállóan megteremti az abnormis gyermekek nevelésére, tanítására vonatkozó módszerét és eszközeit. Hosszas gyakorlati kipróbá-

lások és elvitázhatatlan eredmények elérése után, megállapítja a következőket is. *Ha normális és abnormis egyéneket egyáltalában össze lehet hasonlítani, akkor ezt csak a gyermekkorban tehetjük meg. Az egyik ugyanis még nem fejelet ki, a másik pedig még nem ért reá, hogy kifejlődjék.* Valóban a kis gyermek még nem tudja biztonsággal kapcsolni mozdulatait, azért nem tud egyedül felöltözködni; érzékszervei is fejletlenek; szemét sem tudja pontosan beállítani, nyelve gyakran botlik, figyelmét nem tudja rögzíteni és nehezen marad huzamosabb ideig nyugodtan. Ezeknek konstatálása után jött reá, *hogy mind-azok a módszerek, amelyek az abnormis gyermek pszichikai egyéniségét fejlesztik, nagyjában, alkalmasak a normális gyermekek fejlődésének elősegítésére is.* Az eddigiektől eltérő felfogásáról, eljárásairól pedig egy Turinban 1898-ban tartott pedagógiai kongresszuson „Az erkölcsi nevelésről“ szóló értekezésében fejtette ki feltűnést keltő nézeteit.

Ennek következménye volt az akkori olasz kultuszminiszter ama meg-bízása, hogy tartson a római tanítók részére sorozatos előadásokat a gyenge tehetségű gyermekek neveléséről, amelyeknek állami intézetét 1898-tól 1900-ig vezette. Közben végtelen szorgalommal tanult, kutatót. Párisban, Londonban hasonló intézeteket látogatott, hogy módszere alapelvét megállapíthassa, amely szerint: „Minden egyes gyermek egyéniségének utat kell engedni a megnyilatkozásra és külön az ő egyéniségének megfelelő módon kell vele bánni.“

Hazatérve beiratkozott a filozófiai fakultásra és néhány évig tisztán csak kísérleti lélektanról és gyermektanulmányozással foglalkozott, közben az elemi

* Dr. Ozorai Frigyes nyomán. L. Népművelés 1914. évf.

iskolákat szorgalmasan látogatta. Könnyen megállapíthatta, hogy: „Az iskola olyan kevés cselekvési szabadságot enged a gyermeknek, hogy a megfigyelő bármilyen ügyes és tanult egyén legyen is, csak igen kevéssé pillanthat bele a gyermeki lélek káprázatos világába.” Ezért — szerinte, ha azt akarjuk, hogy a gyermektanulmányozás eredményessé váljék, szabadságot kell adni a gyermeknek. És mindannak, amit a gyermek mond vagy tesz, érdekelnie kell a gyermek figyelőit is, még pedig olyan mértékben, amilyen mértékben a gyermeki lélek megnyilatkozásai spontánszerűek, természetesek. Egyszóval, ha a kísérleti pedagógia erőre akar szert tenni, akkor meg kell engednünk, hogy a gyermek annyiféle irányban mozoghasson szabadon, amennyiben csak akar és cselekvésének szabadságát a legkevésbé sem szabad korlátozni.“

Dr. Montessori az önnevelés ideájához egyrészt a szellemileg gyenge gyermekekkel való foglalkozás útján, másrészt lélektani vizsgálatai, önálló megfigyelései által jutott. Meggyőződése az, hogy a nevelés mai rendszerébe valami hibának kell lenni, hogy nem tudja magasabb szellemi fokra emelni a normális tanulókat, mert hiszen a szellemi defektusban szenvedők, megfelelő módszer alkalmazása által elérik őket. Ez a hiba a rossz módszer, az, amelyik nem törődik, nem számol a gyermek egyéniségével, az ő különös hajlamaival, természetével.

„Tervei egy követésre méltó szociális törekvéssel kapcsolódtak össze, amennyiben az ő intézetei, iskolái, a „Casa dei Bambini”-k bérházak kiegészítő részei. Róma különböző negyedében ugyanis a múlt század 80-as éveiben egy építő részvénytársaság nagy bérházakat épített, amelyekben minden egyes család számára olcsó bérért megfelelő lakás áll rendelkezésre. Sőt még arra is kötelezte magát a részvénytársaság, hogy a lakóknak bizonyos kulturális művelődési alkalmat is nyújt. Ma Róma különböző negyedeiben több ilyen nagy ház ékeskedik, s igen kellemes benyomást keltenek virágos, fás udvaraikkal, tiszta célszerű berendezésükkel. Mindegyikben vannak fürdőszobák, közös olvasótermek, egyesületi helyiségek, külön betegszobák stb. Ezekben nyert először alkalmazást az építő részvénytársaság vezetőjének, *Eduardo Talamon*nak az a valóban zseniális ötlete, hogy az üzleti haszonnal össze lehet egyeztetni a társadalmi, sőt *nevelői célokat*, törekvéseket is. A „Casa dei Bambini” intézménye ugyanis, amely talán a civilizációnak egyik legelmésebb újítása, olyan gyermekotthon, olyan háziiskola, amelyben az édesanyák megkönnyebbült lélekkel hagyhatják — még az épületből sem vive ki — gyermekeiket, az intézetben lakó nevelő-igazgatónő felügyeletére. Csak a következő rövid rendeletet kell a szívökbé vésnőök. Minden anya köteles gyermekét tisztán küldeni a gyermek-otthonba, nevelésében pedig tartozik az igazgatónőt segíteni. Ez pedig kettős köteleességet jelent: a gyermekek állandó testi és lelki gondozását. Mert, ha a gyermek ruházatában, viselkedésében (hazudozás, káromkodás stb.) azt árulja el, hogy *otthonában megsemmisítik az intézet nevelő hatását*, akkor a szülők elveszítik azt a jótéteményt, hogy olyan házban lakhassanak, amely gyermek-otthonnal rendelkezik. Íme a házi gyermek-otthonokban a szociális lelkiismeret egyik legértékesebb szerencsés gondolatának megtestesülése. Olyan gondolat, melyet a szociálpolitikusoknak, a bérkaszárnyákat létesítő részvénytársaságoknak, a munkáskolóniákat építő hatóságoknak egyetlen pillanatilag sem volna szabad szem elől téveszteni, hogy az ilyen házi otthonoknak, óvódnaknak, iskoláknak a megteremtését már a tervezések alkalmával programjaikba felvegyék.

„Pedagógiai szempontból ezek a gyermek-otthonok, ezek a háziiskolák, a szó valódi értelmében *igazi nevelőintézetek*, amelyeknek nevelési rendszerét a tudományos pedagógia legalapvetőbb elveiből vonták le. A gyermekek fizikai fejlődését antropológiai szempontokból figyelik meg és irányítják.“

DR. MONTESSORI MÁRIA NEVELÉSI RENDSZERE ÉS MÓDSZERE.*

RENDSZERÉBEN az elv és a módszer a legszorosabb összefüggésben állanak. *Főelve: az önnevelés, az önművelés.* Mit akar elérni? A modern tudomány alkalmazásával *új embertípust* akar kifejleszteni. A tapasztalati tudományok induktív s biológiai alapon elfogadott módszerének alkalmazásával, az *egyéniiség* legtökéletesebb kifejlesztésére törekszik, az egyén szabadságának teljes figyelembevételével. Rendszerében a modern pedagógia legkiválóbbjainak ideáljai és törekvései tudományos alapon, de a legegyszerűbb alakban nyernek világos és könnyen megérthető kifejezést. Nevelői eljárásának célja kettős: biológiai és szociális. *Biológiai* szempontból a gyermek természetes fejlődését akarja előmozdítani, *szociális* nézőpontból pedig társadalmi együttélésre akarja a gyermeket előkészíteni.

Nevelési elvének és módszerének a veleje: a gyermek ösztöneinek, hajlamainak szabad megnyilatkozása, a gyermek testi és értelmi fejlődésének minden eszközzel való támogatása, segítése. A gyermek ilyen fejlődése iránt ma egyaránt érdeklődik: az orvos, a pszichológus, a nevelő, de mindenik más-más szemüvegen át tekinti azt. *Dr. Montessori* egyesíti magában mindháromnak tudását, szorgalmát, kitartását, lelkesedését, alkotó és találékony génuszát.

A MÓDSZERES ELJÁRÁSOK.

Ha módszerének lényegét és fejlődését tesszük megfigyelésünk tárgyává, megállapíthatjuk, hogy *Séguin* módszerét követte: nevezetesen az izmok fejlesztésével párhuzamosan az érzékek helyes használatára, ezzel kapcsolatosan általános konkrét fogalmakra és azután az elvont gondolkozásra akarja rávezetni a gyermeket.

Montessori a gyermek egyéniségét, testét, értelmi és lelkivilágát olyan környezetbe, olyan légkörbe helyezi, amelyben sem a kényszernek, sem az erőltetésnek semmi nyomára nem akadhatunk és főleg semmi sincs, ami a gyermek makacsságát, megátalkodottságát kihívná vagy éppen plántálná. Azt

* Ennek az ismertetésnek egyes részleteit — a foglalkoztató eszközök bemutatásával — szerző előadta: a Magyar Pedagógiai Társaságnak a Magyar Tudományos Akadémiában 1921. évi május 21-én, dr. Fináczy Ernő elnöklete alatt tartott felolvasó-ülésén.

is hangsúlyozza, hogy nem szabad szem elől téveszteni azt a nagy úrt, amely a felnőtt kiművelt értelme és még a korán érett gyermek felfogása között is megvan. Hiszen a legértelmesebb gyermeknek is meg kell erőltetnie magát, hogy megértse és felfogja a tanító, a nevelő leckét kísérő beszédét. Ezért erősen ellene van a *felesleges szavak használatának*, eredményesebb a tárgy felmutatása, érzékeltetése a nélkülözhetetlen szavak kíséretében. „Ha a gyermek nem tud felelni a kérdésre, hagyni kell, amíg megtisztult agya új benyomás befogadására alkalmassá válik.“

Szerinte a kis gyermek gyorsan, hirtelen fejlődik. A nevelésnek feladata ennek a fejlődésnek utat engedni, azt támogatni és minden gátló körülményt eltávolítani, hogy a gyermek saját fejlődését önmaga segítse elő. Mennyire távol vagyunk ma is ettől a nevelői eljárástól!

„A nevelőnek nem volna szabad elvégezni semmiféle olyan munkát (legyen passzív), amit a gyermek is elvégezhet; ő csak bocsássa a gyermek rendelkezésére a megfelelő eszközöket, anyagokat s figyelje, irányítsa, ha annak szükségét látja. A szó legigazibb értelmében *érvényesüljön a gyermek cselekvési vágya, szabadsága, amely alatt a gyermek hajlamainak spontán megnyilatkozását érti, az adott biológiai és szociális feltételek keretein belül.* A régi rendszernek tehát teljesen meg kellene szűnnie, amelynek a nevelő tekintélye és a gyermek engedelmissége voltak főpillérei. Az ő szabadsága olyan intenzív cselekvést tételez fel, amely magába foglalja az *önfegyelmézést* is. Dr. Montessori hevesen tiltakozik az ellen a felfogás ellen, hogy a rend és a mozdulatlanlanság összetartozó fogalmak. *Nem azt mondja, hogy nem kell fegyelem, de meg kell a reá vonatkozó felfogásunkat változtatni, kivált amikor arról van szó, hogy kis gyermekekkel foglalkozunk, akiknél a test gyakorlása, a mozgás szabadsága, az egészséges és boldog élet első feltétele.* Éppen azért dr. Montessorinál a gyermek a legnagyobb szabadsággal rendelkezik, csak akkor és annyiban korlátozzák cselekvésében, amikor és amennyiben vagy önmagának, vagy társainak esetleg kárt okozhatna. Amíg azonban a gyermek el van foglalva és belemerül valamelyes foglalkozásba, addig igazán nem kell semmiféle bajtól tartani.

Dr. Montessori szerint a tömegtanítás csak akkor lehet harmonikus, ha az egyesek saját feladataikat, működésüket jól begyakorolták. Az individuális-nevelés, az egyéni tanítás főkritériuma pedig szerinte a következő kérdésre adott feleletből áll. *Mi a nevelő feladata? — a következőkből értjük meg. A nevelés mindig egyéni legyen. A módszeres eljárás pedig, irányuljon: a szoktatásra, a példaadásra vagy az oktatásra, mindig és kivétel nélkül: rövid egyszerű és szigorúan tárgyilagos legyen, egyetlen felesleges szó bekapcsolása nélkül.* Ezekhez járul a nevelő, a tanító megfigyelő módszere, amelynek legfőképpen arra kell irányulni, *hogy mi az, ami a gyermeket érdekli és mennyi ideig?*

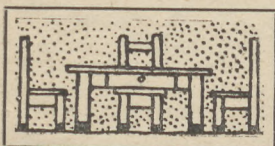
Mi következik ezekből a megfigyelésekből? Az, hogyha a gyermek a magyarázatot nem értette meg, nem szabad akkor megismételni s még kevésbé a gyermekkel éreztetni, hogy ő azt nem fogta fel, hanem a tárgyat esetleg, mint reá nézve túlkorait, későbbre kell hagyni. A nevelés, a *tanítás idejének tartamára* nézve itt kell fölemlítenem és erősen hangsúlyoznom Montessori amaz eredeti megállapítását is, hogy *eredményt csak akkor érhetünk el, ha a nevelői, tanítói eljárások a napnak nemcsak 2--3 órájára, hanem*

lehetőleg az egész napra, vagy annak legalább is 5—9 órájára terjednek ki. Miért? azért, mert ha a gyermek a napnak a többi részét: testi, lelki, szellemi és erkölcsi fejlődésére nézve káros és hátrányos körülmények között tölti el, akkor az is kárba vesz, amit 3—4 óra alatt építettünk! Túlerheléstől azért nem kell félni, mert a foglalkozás idejét megszakítja: a játék, a séta, az ebéd és az azt követő alvás stb. Rómában pl. a gyermekek a „Háziiskolából” lakásaikba mennek fel és ott alszanak, nyáron pedig a kertben, a fűben.

A testnek az iskola padjaiból való felszabadításánál sokkal fontosabb dr. Montessori szerint a lélek felszabadítása minden elnyomástól. A lélek szabad megnyilvánulásának gátlói szerinte pl. a jutalmazások és büntetések, amelyek még mindig megvannak és amelyek elsősorban a cselekedetek igazi értékét szállítják le, különösen, ha a gyermek munkáját jutalomért, haszonért vagy büntetésből való félelemből végzi.

„Arra kell a gyermeket nevelni, hogy a munkát, az igazat, a nemeset: a munkáért, az igazért, a szépért önmagáért tegye, mert csak az ily gondolkozásmódból fakadhat igazán emberhez méltó nagy alkotás. Minden emberi győzelem, haladás, ebből a belső mozgatóerőből származik, míg a jutalomért végzett munka gyakran csak a hiúságot fejleszti és a gyermeket igazi hajlamától, hivatásától eltéríti. Mi a legigazibb jutalom? „Az a tudat, hogy végzett munkája belső erejének győzelmes kifejezése; viszont érezze legnagyobb büntetésnek azt, hogy emberi méltóságát rossz cselekedetével elvesztette.”

Az intézetek berendezése.

Svájcban pl. mind egyes asztalokat használnak, melyeket néha leterítenek és virágot vagy virágcserepet helyeznek reá. Az alacsony mosdó olyan, hogy a kis gyermek is elérheti; a polcon: szivacs, szappan, fogkefe, törülköző s fogmosdótál a szájvíz részére. A kis polcok kulcsokkal és zárható szekrényekkel mind olyan alacsonyok, hogy a kis gyermekek kényelmesen gondozhatják holmijukat. A leterített polcokon virág- vagy halmedence, azok felett egy-egy kép a család vagy az állatok és növények életéből stb. Mindezek a legegyszerűbb, a legkedvesebb kivitelben. A terem padlóján itt-ott szőnyeg. A foglalkoztató-eszközök szekrénye is olyan alacsony, hogy a kis gyermek onnan bármelyik eszközt kivetheti vagy helyre teheti.

Ime, ez a berendezés a teljes szabadságot biztosítja, amely ennek a nevelési módszernek elengedhetetlen feltétele. *Ez a szabadság alapja a szabad tevékenységnek és az önnevelésnek.*

Ugyancsak ebből a szabadságból ered az a fegyelem, amelynek fogalma alatt bizonyos fokú tevékenység is rejlik.

Mindent meg kell tiltani a gyermeknek, amivel magának vagy másoknak árthat, azonkívül minden durvaságot, gorombaságot. De minden más cselekedetében, — legyen az bármilyen módon kifejezhető, ha az helyes és hasznos célt szolgál, — még bátorítani kell a gyermeket.

A „MONTESSORI GYERMEKHÁZ“ ÓRARENDJE.*

Beosztás pl. télen. A foglalkozás kezdete 9 órakor. Vége 4 órakor.

ÓRÁK	D É L E L Ö T T
9—10	Belépés és köszönés. A tisztaság felülvizsgálása. Gyakorlatok a mindennapi életből. (A felső ruha levetése, kötények felkötése; a gyermekek egymásnak segítsenek. A tárgyak rendezése és letörlése.) Beszélgetés. (Elbeszéléstése az elmúlt nap eseményeinek.) Erkölcsi oktatás. Közös ima.
10—11	Értelmezhető gyakorlatok. Tárgyismertetés rövid szünettel. Nomenklatura. (Névjegyzék.) Az érzékszervek gyakorlása.
11—1 ^{1/2}	Egyszerű testgyakorlatok. Hasznos és kecses mozdulatok. Testtartás, kilépés, köszöntés, illemgyakorlatok. A legegyszerűbb rendgyakorlatok, tárgyak átnyújtása stb.
1 ^{1/2} —12	Ebéd. Rövid ima.
	D É L U T Á N
12—1	Pihenés, szabadjáték vagy vezényelt gyakorlatok, lehetőleg a szabadban. A nagyobbak a kicsinyekkel gyakorlati munkákat végezthetnek: ilyen pl. a terem takarítása, rendezése, portörítés. A tisztaság felülvizsgálása. Beszélgetés.
2—3	Kézimunka: mintázás, rajz stb.
3—4	Csoportban testgyakorlat és ének, lehetőleg a szabadban. Gazdasági gyakorlatok. Virágok és állatok gondozása.

Emlékeztető. Megjegyzi *dr. Montessori* is, hogy alig nyílik meg az iskola, már nélkülözhetetlen a foglalkoztatóterv gondos megállapítása.

Dr. Montessori hatása alatt az órarend nélküli oktatást *Parkhurst Helén*, egy new-yorki középiskolának igazgatója, megfelelő eredménnyel meg is kísérelte.**

* L. Kisdiednevelők Könyvtára 3. számát *Bardócz Pál*: A kisdiednevelő intézetek foglalkoztatótervéről. 9. l., átvéve. *Otto Knapp* német fordítása nyomán.

** L. *Néptanítók Lapja* 27—28. sz. 1920.

A FEGYELMEZÉS RÖL.*

IELÖTT tovább mennénk, jóelőre ismerkedjünk meg dr. Montessorinak a fegyelemlről (a jutalmazásról és büntetésről) való felfogásával. Szerinte ezekre vonatkozó fogalmainknak gyökeresen meg kell változni. „A gyermekek részére elsősorban a test szabad mozgását kell biztosítani, hogy jól érezzék magukat. A nevelés mai rendszere, — hogy gyermekeit neveltelenséggel ne vádolják, — arra kényszeríti őket, hogy azt tegyék, amit éppen nem akarnak. Ez a rendszer az engedelmességnek csak látszatát óhajtja megvalósítani, a gyermek egészséges és természetes ösztönét visszatartva; ilyen alapon és ilyen módon ez a nevelés csak *kényszerfegyelmet, kényszerült rendet teremthet*. Amelyik intézetben — legyen az kisdudóvó vagy iskola, — a gyermekek *fölösleges energiáját állandóan kiváltják és levezetik, ott nincs szükség a kényszerfegyelmzés rendszerére*. Amíg a gyermek megfelelő tevékenységet talál, addig másoknak nincs terhére, senkinek sem árt és nem zavarja az intézet működését. Lássuk dr. Montessori szerint, ki a fegyelmezett? Az, aki uralkodik önmagán, magaviseletét szabályozni tudja a társadalmi élet, a közösség érdekeit tartva szem előtt. Ehhez azonban az alapot már a legkisebb korban kell lerakosgatni.

„Minden gyermekben ott szunnyad az *akaraterő*, melynek kitörését elfojtani nem szabad. Szigorúan kerülni kell a jó irányú, spontán módon megnyilatkozó hajlamok megfékezését és a valóban önkényes feladatok reáerőszakolását. De a rossz indulatokat szerinte is el kell fojtani, le kell vezetni, meg kell semmisíteni mielőbb. Amikor a gyermek mindent kezébe vesz, megtapogat, a legtöbb szülő panaszkodik reá, hogy a gyermek nyugtalan, engedetlen, ideges; nemcsak pörölnék vele, hanem még büntetik is: ilyen módon pedig hány esetben teszik tönkre a szunnyadó cselekvési hajlamot a nevelni nem tudó, túlszigorú szülők. Az első fogalom, melyre a gyermeknek el kell jutnia, az, *hogy tényleg fegyelmezett legyen a jó és rossz közötti különbség felismerésében*. A nevelő feladata figyelni, hogy a gyermek össze ne tévessze a jó magaviseletet a mozdulatlansággal, a rosszat az eleveenséggel, virgoncsággal, ami igen gyakran megtörténik a régi rendszer hibájából. Mindezt miért kívánja így? Azért, mert eleveenségre, fűrgeségre, munkára, életrevalóságra, jóra kell nevelni a gyermekeket, nem pedig mozdulatlanságra, tétlenségre stb. Más alkalommal meg kell értetnünk a kollektív

(együttes) rend elvét (pl. az étkezésnél, imádkozásnál stb.), hogy ez csak így szép, jó és helyes. Az így *átélt és öntudatos* tett rend állapotából, a gyermek mozgatai mind szervezettebben és koordináltabban kerülnek ki, megtanulnak saját cselekedeteik felett gondolkodni, ez lesz az első átmenet az első rendszertelen mozgási ösztönökből a spontán és rendezett mozgási ösztönökre. Egy bizonyos, hogy a régi iskola tanerője nem könnyű feladat előtt áll, amikor Montessori fegyelmezési elvét megértve, a gyakorlatba át akarja vinni.

Dr. Montessori szavait idézve: „Nem tudja megérteni, hogy feladata látszólag passzív, mint egy csillagászé, aki mozdulatlanul ül távcsöve előtt, míg körülötte a világtestek forognak az űrben... Az élet önmagától működik s titkai felfedezésére, működése irányítására feltétlenül szükséges, hogy közvetlenül figyelemmel kísérjük, tanulmányozzuk, megismerjük. Csak akkor tudja kötelességét abban felismerni, hogy a gyermek milyen cselekedetét kell meggátolnia vagy irányítania.”

Dr. Montessori gyermekotthonában sohasem büntetnek, nincs kényszer, hanem a gyermek mozgásának, munkavágyának szabadságot és alkalmat adnak, hogy akaratát és izomerejét felhasználhassa és érzékeit fejleszthesse. Az ilyen foglalkoztatás kizárja, hogy a gyermek durcás, engedetlen vagy éppen akaratos legyen. Az ilyen rendszerrel nevelt gyermek egészen a felnőtt benyomását teszi, akinek modora, mozgása, cselekedete, pl. asztalterítése, felszolgálása, illedelmes kínálgatása stb., stb. a szemlélőben állandóan a legnagyobb csodálkozást kelti. S mert nem büntetnek, ebből következik a gyermek ösztönössége, közvetlensége; még saját rossz cselekedetét is el meri mondani, nem fél a büntetéstől s ez bő alkalmat ad a nevelőnek a gyermek megfigyelésére, tanulmányozására.

Az új jövevény számára pl. külön egy kis asztalkát olyan helyre állítanak, ahonnan foglalkozó társait jól láthatja. Ő is azokat a játékokat kapja, amelyeket éppen óhajt. Az elszigetelésnek aztán mindig meg van az az eredménye, hogy a gyermek csendesebb lesz. Amint ülőhelyéről társait dolgozni látja és megérzi azt az előnyt, amelyben részesülne, ha ő is közöttük lehetne, mindig jobban és jobban nő a vágya, hogy ő is mielőbb társai között foglalhasson helyet.

Igen érdekes a Montessori-rendszer egyik tanulmányozójának az a feljegyzése is: hogy a szegény gyermekek sokkal jobban beleillenek ebbe a nevelési rendszerbe, mint pl. a vagyonosak gyermekei, mert amint egyik otthon igazgatónője mondta: a szegény gyermekek már otthonról benne vannak némileg ebben a rendszerben vagy más szavakkal: a szegény gyermekeknek már kis koruktól kezdve gyakran *nemcsak önmagukra, hanem kisebb testvéreikre is ügyelniük kell; ezen az alapon fejlődik ki bennük az önállóság és a saját akaratukból folyó cselekvés.*

A következő megjegyzés is érdemes a visszaadásra: „Vigasztalás reánk pedagógusokra nézve azt is tudni, hogy a nevelői hatások még a legszegényebb házakban sem hiányzanak. Ennél a tételnél még csak a következőt említem fel. Tudjuk, hogy a jutalmazás és büntetés valamennyi eddig ismert rendszernél bevett szokás. *Dr. Montessori* nevelő-rendszerében egyik sem jut szóhoz. Szerinte az ügyesen végzett cselekvés magában hordja jutalmát és nem fogadható el az a nevelési rendszer, amelyben a foglalkoztatás annyira túlkövetelő, annyira nem illik a gyermekhez, hogy büntetni vagy jutalmazni kelljen. Nála csak egy fajta a jutalom: az a *belső, jóleső érzés*, amely az eredményesen megoldott feladatot kíséri. Szerinte ugyanis mindenik gyermekben, aki kényszernevelésben nem részesült, él az a vágy, az a kívánság, hogy önmaga által választott feladatot oldjon meg, hogy annak nehézségeit leküzdje, hogy olyannal foglalkozzék, amivel még nem foglalkozott stb. A gyermek eme kívánságát, vágyát ügyesen használja fel, alkalmazza és pedig az eddigi nevelési rendszerek hibáitól eltérően: alig mutat elő, segítséget nem nyújt, sem a hibákat nem javítja ki: mindent reábiz a gyermekre. A nevelő csak az ellenőrző szerepét viszi. *Dr. Montessori* gyakorlati pedagógiájának alapvető vonása tehát valóban: az önállósághoz való szoktatás, az ő szavai szerint, hogy: *Ne fojtsuk meg a gyermekben az életet.*

I.

AZ ÖNÁLLÓSÁGRA NEVELÉS KEZDETE.

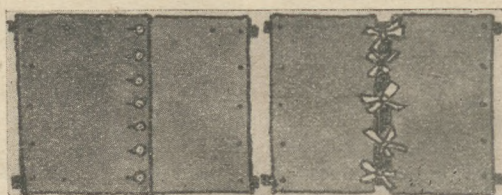
EM foglalkozhatom részletesen az önállóságra való nevelés (eszközei 8 keret) értékes fejezetével sem, pedig igen sok megszívlelni valót találunk, pl. a szülőknek is szólót. *Dr. Montessori* szerint minden esetben nagyobb feladat megtanítani a gyermeket enni, öltözni, mosdani, segítség nélkül tanulgatni, mint etetni, öltöztetni, vagy mosdatni. *Az első nevelői feladat, az utóbbi egyszerű szolgai munka,* amely nemcsak alárendelt, de veszélyes is, mert utakat zár el, akadályokat gördít a fejlődő élet elé és nemcsak pillanatnyi, hanem igen messzeható hátrányokat is okozhat.

Nem részletezem a tisztasági szemlét, a mosakodásra, illendőségre szoktatás mikéntjét. Az öltözködés gyakorlását sem. A testi nevelés rendszere tulajdonképpen már a csecsemőélet higiéniájával veszi kezdetét, amely a modern élettan tapasztalati metódusának alkalmazása: az újszülött többé nem játékszere szüleinek, nem pólyázzák, nem ringatják, nem becézgetik. Teljes mozgási szabadságot élvez, védik az izgalmaktól s óvják a felesleges erőpazarlásoktól. A kisdedkorban van minden testi megszokás kialakulóban, éppen azért az idétlenségek, az ügyetlenségek, fonákságok és félszepségek, valamint a bárdolatlan magaviselet első csiráit már ebben a zsengekorban kell kiirtani. Módszerének legelső, legfontosabb lényege az intés: a figyelemre, a belső életre, a társadalmi életre vonatkozólag. Mindezekre alkalmas módszeres eljárásokat állapított meg. Foglalkoztató tervének következő része minden gyermekházban változatlanul szerepel: ez a tisztasági szemlére, rendre és magatartásra, beszélgetésre vonatkozik. Az érkező gyermekeket — lehetőleg a kísérő jelenlétében, anélkül, hogy észrevételeket tennének — tüzetesen megvizsgálják. Főleg az orr, szem, száj, fog, fül, nyak, kéz, köröm jönnek vizsgálat alá. Továbbá, hogy nem rongyos-e, nem piszkos-e a gyermek ruhája? Ki van-e kékülve? Hiányzik-e gomb? stb. De a gyermekek is megvizsgálhatják kölcsönösen egymást, így aztán mindenik hozzászokik, hogy önmagát rendben tartsa.

Azután a gyermekek a nevelőnőtől rendre megtanulják, hogyan kell mosdani. Tiszta mosdótálban miképpen mossák meg: kezüket, arcukat, fülüket, főleg szemüket, nyakukat, a mellüket, lábukat és fogaikat. Közben beszélgetnek az egyes szervek formájáról, rendeltetéséről, óvásáról; a tiszta mosdás feltételeiről: tiszta tál, víz, szappan használatáról. Megtanulnak torkot öblíteni. A nevelő megmutatja a nagyobb gyermekeknek, miként segítsenek a mos-

dásnál a kisebbeknek, akik később egyedül is mosdanak, hogy gyakorolhassák magukat. Mosdás után kötényt kötnek és megvizsgálják, hogy nem poros-e valami, azt letörlik, mindent a helyére raknak. Megtanulják a seprű, kefe, portörő használatát. Majd helyet foglalnak, ügyelnek a rendes testtartásra. Következnek az illendőség gyakorlatai: felállás, köszönés, tárgyak átnyújtása, zajtalan leülés stb. A nevelőnő csak megfelelő megjegyzéseket tesz. Milyen szép tiszták ezek a gyermekek! Milyen szép rend van! Milyen szép meghajlás! stb. Milyen szépen ebédelnek!

A mindennapi élet gyakorlatainak végzése, továbbá a test nevelése, a kézügyesség fejlesztése szempontjából szerkesztette meg *dr. Montessori* a foglalkoztató eszközök első csoportját, amelyhez a következők tartoznak: két keret a gombolás (kisebb-nagyobb gombokkal), egy a kapcsolás, egy pedig a patent gombolás, kettő a csokorkötés (keskenyebb és szélesebb szalaggal), egy a cipőfűzés, a másik pedig a gombolás gyakoroltatására való foglalkoztató eszköz.

Mindezek az eszközök az *izmok fejlesztését* is elősegítik. Nem olyan gyakorlatokról van szó, aminőket torna alatt értünk, hanem élettani alapon *természetes ösztönszerű mozdulatokról*, mert főleg a kisdedkorban kell a gyermekek szervezetét rendszeres egészségügyi gyakorlatokkal fejleszteni. *Dr. Montessori* szerint az izomfejlesztés célját olyan gyakorlatsorozatnak kellene szolgálnia, amely az élettani mozgásokat kiváltja és elősegíti természetes fejlődéseket, amely sorozat a fejlődés késlekedéseit, rendellenességeit megszünteti és a gyermekeket a mindennapi élet legszükségesebb mozdulataira igyekszik reászoktatni, nevelni (mosdás, étkezés, labdázás stb.). A test és végtagok mozgásainak ellenőrzésén kívül a fűsúlyt a beszélgetés anyagának a kiválasztására fordítja. Többek között a gyermekek a nevelő figyelmeztetése alapján rendre megtanulják, hogy miről beszélhetnek és miről nem, szóval a beszélgetés köre szépen kialakul.

A gyermek *dr. Montessori* szerint gyakran van úgy, mint a környezete nyelvét nem értő utazó, gyakran és hosszasan nagy fáradsággal töri a fejét a felnőttek egyes általa nem értett kifejezésein; a vezető, a nevelő feladata, hogy ne csak magyarázzon, hanem hogy addig időzzön a tárgynál, míg az utazónak, a gyermeknek tetszik, hogy alaposan megismerhesse a dolgot. Elítéli, ha a nevelő a gyermekekkel *gyermekes módon* játszik és beszélget; inkább fel kell ébreszteni a növendék lelkében a még szunnyadó emberi erőket. Szerinte a nevelők legyenek kellemes megjelenésűek, szép hanghordozással beszéljenek, keltsenek érdeklődést maguk iránt és gondosan készüljenek minden foglalkozásaikra. Milyen szépen mondja: A titkos kulcs a lélek lebilincselése; egész odaadás, az az érzés, mintha önmagunkból adtunk volna át; a segítség, a buzdítás, a szeretet mind-mind táplálékai a léleknek. Aki ezeket a táplálékokat ilyen jelfogással osztogatja: az a saját életét erősbbíti és újítja meg.

II.

A KÖRNYEZET MEGFIGYELÉSÉRE VALÓ NEVELÉS.

A nevelésnek *dr. Montessori* szerint egyik legfontosabb része, hogy a gyermek a tárgyak helyes elnevezését megtanulja. Ezt pedig rendszeren elszoktatók hanyagolni, pl. kicsiny és rövid, nagy és magas stb. között nem tesznek különbséget. Erre valók a következő gyakorlatok, melyeknek alapján a gyermek igen könnyen asszociálja a jellegzetes tulajdonságokat. *Eszközei*: háromféle henger, kockák, hasábok és a méterrúd darabjai. Az érzékek fejlesztésének és a megfigyeltetésnek három első eszközét látjuk az ábrákon.

Az érzékek fejlesztésének és a megfigyeltetésnek eszközei a következők:

a) Az első egy hosszúkas fatömb tíz kerek nyílással, amelynek megfelelő hengerei egyformán 55 mm magasak, de különböző átmérőjűek; a legkisebb henger 1 cm, a többi egy-egy fél cm-rel vastagabb, így lesz a 10. 55 mm. Játék közben megtanulják a *vékony* és a *vastag* fogalmát.

b) A másodiknál a hengerek egyforma átmérőjűek 27 mm-rel, de a magasságuk növekedik 10 mm-től 55 mm-ig. Ezekkel a gyakorlatokkal szerzik meg a *magas* és az *alacsony* fogalmát.

c) A harmadik eszköznél a hengerek, úgy a magasságot, mint az átmérőt tekintve, különbözők; a legkisebb 10 mm magas, ugyanannyi átmérővel. Minden következő mind a két kiterjedésben 10 mm-rel növekedik. Ez a játékos foglalkozás ad alkalmat a „kicsi és nagy” fogalmának ismertetésére.

A használat mind a háromnál úgy történik, hogy a hengereket először *kiszedik*, azután sorban visszarakják, mindig ujjtapintással is meghatározva az egyes hengerek helyét. Közben megfigyeltetjük: a vékony-vastag, alacsony-magas, kicsi-nagy kiterjedéseket *tapintás* segítségével is. Természetesen ezek a gyakorlatok is több heti időt vesznek igénybe.

Második fokozat: kiszedés után összekeverjük a hengereket, kikerestetjük a legvastagabbat, sorban fokozatosan a vékonyabbat.

Cél: A szemet gyakoroltatni a különbségek (különbféle kiterjedések) fel-fogásában és emellett látni lehet a gyermek örömet, ha sikerült a hengerek közül a megfelelő kikeresnie. Ha hibát tesznek, különböző módon igyekeznek a hibát megtalálni; nincs nyugtuk, amíg hiba nélkül gyorsan nem tudják az összekevert hengerek közül próbálgatás nélkül a megfelelő kikeresni.

A legfontosabb, hogy a nevelő ne segítsen — legfeljebb a gyenge-tehetségűeknél és a nagyon kicsi gyermekeknél engedhető meg egy-egy reávezető kérdés. Hasonló megkülönböztető gyakorlatok végezhetőek mértani alakok, (hasáb, kocka) lépcsőzetes skálájával is. A tárgyak egyik esetben magasak, vagy alacsonyok, másik esetben vékonyak, vagy vastagok. A gyermekek a megkülönböztetéseket könnyebben megértik, ha őket is anthropométerrel lemérjük, vetélkedve állapítják meg egymásról: „Én nagyobb vagyok, mint te!” „Te kövérebb vagy, mint én!” stb.

Ilyen összehasonlítások akkor is történhetnek, amikor a tisztasági szemlék folynak. A gyermekek kinyújtják kezeiket, hogy az tiszta-e vagy piszkos? és akkor a nevelő is kinyújtva kezét, mérgegethetik egymást. Az ilyenfajta méregetéseket azután egymás között is folytathatják, sőt gyakran a nagyok mellé állanak, hogy meddig érnek a felnőtteknek? Ezeket a gyakorlatokat igen-igen szeretik a gyermekek.

Egy másik ehhez hasonló érzéket megfigyelésre készítő játék a kocka. Az első 10 cm, minden következő 1 cm-rel rövidebb élő *kocka*. Feladat: a tíz kockát torony alakban felrakni. A legnagyobbval kell kezdeni, az össze-kevert kockák közül fokozatosan a kisebbet kikeresni. Érdekes megfigyelés ennél a játéknál az, hogy nagyon hosszú ideig tart, amíg a gyermek a kockák közül a legnagyobbat meglátja. A két legkisebennél nem tesz hibát, még az első játszásnál sem, mert a második kocka éle az elsőnek kétszerese, de a tizedik a kilencediknél csak egy tized résszel hosszabb élő.

Nagy örömet okoz, ha elkészül a torony s még nagyobb, ha összedönthetik s újra kezdek! Ugyanezt a célt szolgálja a *hasábok* lépcsőzetes felállítás is, vagy a méterrúd és részei. Ezek az örömet szerző játékok egyúttal nagy mértékben fejlesztik a figyelmet és az ítéletet is.

Azt sem szabad felejtenuünk, hogyha ezeket az eszközöket olyan szép eredménnyel lehet használni a gyenge-tehetségű gyermekeknél, akkor még bizonyosabb sikerrel lehet azokat alkalmazni a normális gyermekeknél, mert a szellemileg gyenge gyermekek sokszor 11–12 éves korukban körülbelül azon a nívón állanak, amelyen 3–6 éves normális fejlődésű gyermekek vannak.

* * *

Értelmi nevelés. Csak a módszeres eljárást ismertetem. A nevelő megnevezi a tárgy vagy tulajdonság nevét *erős, tiszta kiejtéssel, hangsúlyozva*, hogy a gyermek a szó hangzóit jól megérthesse; például: a gyermek a tárgyak tapintásánál kétféle tárgyat vagy papírt kap: simát és érdeset. A gyermek tapintja a simát és a nevelő után mondja: síma, síma, síma. A másiknál: érdes, érdes, érdes. A hő érzékeltetésénél pl. hideg, hideg, hideg vagy meleg, meleg, meleg; később a forró, langyost vagy a fokozást érzékelteti: meleg, melegebb, hideg, hidegebb. Azután egy ideig várva, a nevelő halkán kérdi, tisztán ejtve ki a szót, pl.: „Melyik a síma?” „Melyik az érdes?” Meglehet hogy a gyermek téved, mert a társítás pillanatában nincs megfelelő hangulatban, ilyenkor felesleges kijavítani, hanem az érzékeltetést máskor kell megismételni. A tévedésre való figyelmeztetés szemrehányásként vésődne lelkébe és kérdésessé tenné a megismételt kísérlet eredményét. A nevelő megjegyzés nélküli hallgatása a gyermek lelki nyugalma őrzője meg a következő feladat megértésére. A tévedésre, a visszaemlékeztetésre való figyelmeztetés által a gyermek könnyen megéröltheti magát, vagy elkedvetlenedhetik, pedig egyiket sem szabad előidézni. „Mennyit vétettek ez ellen a régi pedagógusok!” — kiált fel *dr. Montessori*.

Lássuk az értelmi nevelés eljárásának fokozatait:

1. A *nevek* tanítása, a fogalom és név, vagy az elvont gondolat és az azt megjelölő szókapcsolatából álljon, éppen azért semmi más szót nem szabad kiejteni.

2. Mindig meg kell győződni, hogy sikerült-e az érzékeltetés, de ugyanabban a *szükszavú* zárt eszmekörben, mint ahogy a lecke lefolyt.

Az *első próba* célja megtudni, hogy megmaradt-e az összefüggés a tárgy és a név között a gyermek emlékezetében.

3. Ha a gyermek nem követ el hibát, akkor a tárgy gondolatával meg-egyező tevékenységet kell előhívni.

4. *A jól megtanult fogalmakat általánosítani csak később, sokszor pár hónap múlva szabad.*

A normális gyermekek irányítás nélkül fognak áttérni környezetükre és felfedezésük nagy örömét élvezve, tovább kutatnak, így lesznek önmaguktól megfigyelők és az ilyen nevelői eljárással tanulják meg a kijelölt úton való *önálló haladást*.

Az érzékek fejlesztésétől és az *értelmi nevelés* eredményeitől eltekintve, — amint már említettem, — egyik kiváló értéke ennek a rendszernek az, hogy már a legkisebb korban levő gyermekeket is a *társadalmi élet* formáira akarja előkészíteni, *érzékeiket* ilyen irányban fejleszteni és pedig a higiénikus életmódra, a tisztaságra, rendre, helyes testtartásra való szoktatás által. A *szociális* érzéket pedig az által kelti fel és fejleszti még a kis gyermekben is, hogy a nagyobbaknak segíteni kell a kisebbeken.

Láttuk, hogy milyen különös gondot fordít e rendszer az *izmok fejlesztésére, erősítésére*, de nem vezényszóra gyakorlatoztat, hanem *fiziológiai természetes mozgásokat végeztet* az élet mindennapos tevékenységével összekötve, pl. az öltözködés, vetkőzés, ruhabegombolás, cipőfűzés stb. gyakorlásával és olyanokat is, amelyek a kis gyermek járását, lélegzését, beszélőképességét előmozdítják. Munkaszerűen is foglalkoznak, de minél többet vannak künn a szabadban, ahol nagy örömmel és szeretettel kertészkednek, növényeket ápolnak és állatokat gondoznak.

*Ezek a gyakorlatok kitűnő alkalmat adnak az életjelenségek megfigyel-
tetésére, a természet megszerettetésére, de ezek a szociális érzéket is fejlesztik, mert
a gyermeket hozzászoktatják a másokról való gondoskodásra és az önmagától
való elhatározásra. Az eszközöknél pedig az önmegfigyelés, az önkijavítás, az
önnevelés a fontos; mert dr. Montessori szerint: Minden ember csak annyit ér,
amennyit önerejéből meg tud csinálni.*

III.

AZ ÉRZÉKEK FEJLESZTÉSÉRŐL.

foglalkoztató eszközök harmadik nagy csoportja az érzék-
fejlesztő eszközöké. Az érzékek fejlesztéséről általános-
ságban igen sok megszívlelni valót mond el. *Dr. Montessori
megállapítja, hogy a Röntgen-sugarak, a rádium, Marconi
telegráfja, mind a megfigyelés útján születtek meg és a
megfigyelés fogja megnyitni az utat a szellemi felfedezések-
hez is. A jövő nemzedéket erre a nézőpontra kell reávezetni,
reánevelni, hogy értékessé váljon és haladni tudjon az új civilizációban.*

Ezért kell már a legkisebb (a háromtól hatéves) korban is a legnagyobb
gondot fordítani az érzékek nevelésére és pedig kettős: biológiai és társadalmi

szempontból. Főleg az első gyermekkorban kell támogatni a gyermek fizikai és pszichikai fejlődését, hogy később alkalmazkodni tudjon környezetéhez. De az érzékek gondos nevelésével *fel lehet fedezni, ki lehet javítani* bizonyos testi hibákat is (rövidlátást, nehézhallást), amelyeket csak akkor vennénk észre az iskolában, amikor a környezethez való alkalmazkodást már kérdéssé tennék ezek a hibák.

„Ez a kor, a gyors fizikai fejlődés időszaka; ebben a korban alakul ki a gyermek lelki és érzéki világa, azért kell az *érzékek fejlődését* ebben az időben megfelelő eljárásokkal elősegíteni, helyes irányba terelni. *Ezekben az években nem a dolgok lényege köti le a gyermek figyelmét, hanem az érzéki benyomások, amelyeket azonban módszeres eljárásokkal úgy lehet vezetni, hogy helyes irányt vegyenek. Ilyen úton-módon és alapon kell előkészíteni a gyermek szellemi világának pozitív irányú felépítését is.* Lássuk az érzékek kiművelésének mikéntjét.

a) A tapintás érzéke.

Ennek gyakorlására, fejlesztésére a következő eszközök szolgálnak:

1. Két darab táblácska, felerészben üvegpapírral bevonva. 2. Üveg-papírlemezek (10 darab a „sima“ és „érdes“ képzetek nyújtása céljából). 3. Vászon- és kelmedarabok (12 drb „puha bársony“, „sima selyem“, „érdes vászon“ stb. érzékeltetésére). 4. Súlytáblácskák (60 drb), külön kell rakosgatni a „könnyű“ és „nehéz“ darabokat.

Ugyancsak a tapintás érzékének fejlesztésére valók: a henger-, a kocka-, a hasábjátékok és egy méterrúd a részeivel. Feladatok: külön kell válogatni a hasábokat a kockáktól, a fakockákat a kőkockáktól, az egyformákat egy-egy csoportba kell rakni stb. Erre a célra a Fröbel-féle eszközök is igen jól használhatók.

Szembekötődsi játékok. Az érzékek fejlesztésére, finomítására, az érzékenység fokozására leginkább szembekötődsi játékokat használunk. Ime egyik játék:

Szövetek meghatározása. Egy doboz szövetminta van. Amint a gyermek simogatja, megtapintja az egyes szövetdarabokat, a nevelőnő rendre, jelzővel megnevezi: „puha bársony, sima selyem, érdes vászon“ stb. Így szereznek helyes szó- és tárgyképzetet. Többszöri gyakorlás után egy bekötött szemű gyermek a többiekkel szemben ülve, a kezébe adott szövetdarabokat felismerve mondja: sima selyem, érdes vászon stb. Némelykor tréfából idegen tárgyat, papírt vagy zsebkendőt nyújt oda a nevelőnő és ilyenkor nagy érdeklődéssel várják a többiek a feleletet. A gyermekek nagyon szeretik ezt a játékot, valamint a következőt is.

Melyik a súlyosabb?* Az ábra szerint *mind a két tenyérre tett* könnyebb és nehezebb fadarabkákat osztályoz a gyermek. Hol két könnyűt, hol két nehezet, vagy vegyesen kapja. Az egyszínű deszkácskák háromféle súlyúak. A nehezebbeket pl. jobbra, a másikat balra rakja. Ezt a játékot egyedül is végezheti a gyermek, később bekötött szemmel gyakorolja a súly meghatározását. Mászor pedig kiterjedés és alak szerint osztályoznak: pl. Fröbel-féle kockákat, hasábokat vagy hüvelyeseket, papírdarabokat válogathatnak és nevezhetnek meg a névismertük, szókinsük bővítése céljából. A fentebbiekhez hasonló játékokat, gyakorlatokat nagy változatossággal lehet kigondolni. A gyer-

* A kibővített szövegek egyrészét az illusztris szerző szíves engedelmével az olasz szövegű eredeti kötetből vettük át.

mekek érdeklődése, jó hangulata állandó, amellet észrevétlenül igen sokat tanulnak és a megfelelő fokra fejlesztett érzékekkel igen könnyen sajátítják el folytatólagosan az írás-olvasás gyakorlatait.

Lássuk röviden az értelmi nevelés szempontjából is, milyen módon történik egyik eszköz használatának a módszeres kezelése.

1. A gyermeknek alkalmat, módot kell adni valamelyik érzékének a fejlesztésére, de abban a pillanatban a legnagyobb gonddal *izolálni kell a gyermek figyelmét* arra az egy tárgyra, amelyet érzékelteni akarunk, ez pedig nem nehéz dolog, mert a gyermek figyelmét hamar leköti bármelyik eszköz vagy játék és érdeklődése felébredvén, észrevétlenül igen sokat tanul.

2. A nevelő lehető legkevesebbet segítsen a gyermeknek, azért, hogy az *önnevelés* útján haladhasson.

3. Legfőbb feladata, hogy *helyesen és pontosan asszociált tárgy- és szóképzetet nyújtson*, úgy, hogy a név és a tárgy minden zavaró mellékkörülmény kikapcsolásával eggyéolvadjon a gyermek elméjében; *azért kell legszigorúbban megtartani azt a szabályt, hogy az új szó képzetén kívül más szót ne használjon.*

A számonkérés alkalmából a feleletet a legtöbb esetben bekötött szemmel, csak a tapintás érzékének segítségével adja meg a gyermek, pl. a hengerek sorozatának visszahelyezésekor is. Az eszköz elvégzi az ellenőrzést.

A módszeres eljárás fokozatai a következők: 1. elszigetelés, 2. érzékeltetés, 3. asszociált szó- és tárgyképzet nyújtása, 4. számonkérés: „melyik ez? melyik az?” 5. fokozatos összehasonlítás, 6. bekötött szemmel való számonadás, 7. többféle tárgyon való érzékeltetés, összehasonlítás.

b) A látás és szín érzékének fejlesztése.

Erre a célra egy dobozban nyolcféle színben $8 \times 8 = 64$ darab táblácska van. Láttuk már az előbbi eszközök (hengerek, hasábok stb.) használatánál, hogy a kis gyermeknek is állandóan gyakorolni kell a szemét a *különbségek felfogásában*. Ilyen úton tesz szert a *megbecsülhetetlen szemmértékre is.* Ez a gyűjtemény a színek érzékeltesére szolgál. A színek megtanulása pedig a szóemlékezet gyakoroltatására kiváló alkalmat nyújt. Az ismertetés sorrendje: 1. Két eltérő szín érzékeltesése, megnevezése, pl. piros, kék. 2. Kérdés: Melyik a piros, melyik a kék? 3. Milyen színű ez, milyen az? 4. Melyik ehhez hasonló színű? 5. A három főszín: piros, sárga, kék megismerése. 6. A szín-

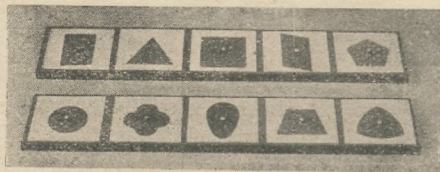
skála elrendezése. 7. Összekevert színekből megfelelő kiválasztása. Hasonló eljárást követnek a *Sequin* által használt és *Pizzolitól* feltalált megfigyelő szekrénykénél. Üveglappal ellátott nyíláson át egy bizonyos szint lát a gyermek, amelyet megfigyel. A gépezetet mozgásba hozva, előtűnnek a különböző színek, a gyermeknek szólania kell, ha meglátja a megfigyelt szint. Az ehhez hasonló gyakorlatoknál azonban nem a gyermek foglalkozik, figyelme még is fárad, míg *dr. Montessori* érzékfejlesztő gyakorlatai a gyermeket olyan módon fejlesztik,

hogy a gyermek szabadon mozoghat, helyét megváltoztathatja, szóval kedve szerint játszhatik. A nevelő pedig passzívnak látszó magatartása mellett is értékes

megfigyeléseket tehet, adatokat gyűjthet össze. A színérzék gyakorlása és fejlesztése *szövetekkel és babákkal* is történhetik. Az eszközök a már megismert különböző színű szövetek gyűjteményei, ezenkívül pontozott, csikos, kockás (schottis) kartonokból vagy különböző színű pamutból horgolt babák. A gyermek szín szerint nevezi meg azokat.

Kitöltő alakok. Igen érdekes és értékes csoport az idetartozó gyűjtemény, amelyeknek eszközeivel a *gyermekek gyakorlatokat végeznek a különböző alakok (formák) felismerésére. Cél: tudomásul vétetés a látó és tapintó érzékekkel egyszerre.*

Eszközök: síkmértani kitöltő alakok fából: négyzet, háromszög, kör, csillag stb. A gondolat Ittárdtól ered, de Sequin is alkalmazta. Dr. Montessori az eszközök e csoportját kibővítette, a mértani alakokat megtartotta, de új és sajátos más formát adott nekik. Eleinte az alakokat különböző más színnel alkalmazta, de hosszas kísérletek után rájött, hogy elhibázott dolog lenne, a színek megismertetését itt kombinációba venni, mert hiszen csak egyszerű, adott helyeket kitöltő gyakorlatokról van szó.

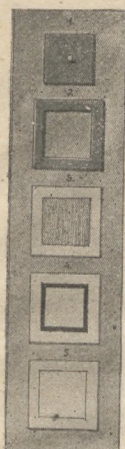
A gyakorlatok a következőképpen történnek. A kis gyermeknek odaadunk egy keretet, melyből az alakokat kitesszük az asztalra és azokat ismét neki kell oda visszahelyeznie. *Ez a gyakorlat elég sok erőt használ el, mert a gyermeknek fel kell ismernie a formát, éppen azért szorgalmasan szemügyre kell vennie azt. Eleinte a gyermek sokáig vizsgálgat, míg célhoz jut, különösen, ha hibásan akarja elhelyezni az alakokat. Három-négy alkalommal való gyakorlás után azonban biztosan végzi a műveletet, mert a formákat és alakokat némileg már előre felismeri és szemmérték szerint meg tudja becsülni.*

Ha a gyermek nagyobb lesz, akkor módszeres megfigyelésekre kell reávezetni. Pl. a formákat nem ellentétek, hanem hasonlóság szerint rendezni el. *Az alakok felismerését erősen megkönnyíti, ha azt nemcsak a látó, hanem az izom, a tapintó érzék is tudomásul veszi. Éppen azért a visszahelyezés előtt a gyermek mutatóujjával megérintjük nemcsak a fedőalak, hanem az annak megfelelő űr vonalát is.*

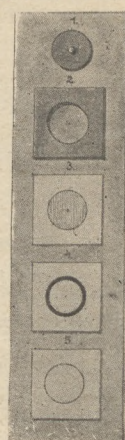

A gyermek kedvvel forgatja, tapintja a tárgyakat és ez a szokás később második természetévé válik. *Dr. Montessori a gyenge elméjűeknél észlelte, hogy az izomérzék fejlődik ki leghamarabb. Ugyanezt tapasztalta a normális gyermekek legtöbbjénél is. Itt a látó és tapintó érzék asszociációjáról van szó. Mivel pedig az ellenőrzést ezeknél az eszközöknél is a kitöltendő űr végzi: az önnevelés elve itt teljes mértékben érvényesül. A különböző alakokkal (testek és kartonlapok) folytatott játékok és gyakorlatok célja a megfigyelésnek és az ítéletnek fejlesztése.*

További gyakorlat. A gyermek elsősorban a fakeretekből kirakja asztalkájára a fából kifaragott alakokat: négyzet, téglalap, háromszög, kör stb. formát. Természetesen a mértani elnevezéseket nem kell ismernie. Amint

előbb is említettem, reászojtjuk, hogy megnézés után ujjával a határvonalakat tapintsa körül, a sarkokat, csúcsokat számlálja meg. Ezután egy dobozból, melyben *kartonlapokra ugyanazon formák vannak rá festve*, ki kell keresnie az előbb kirakott formáknak megfelelőket. Ha ezzel a sorral készen van, egy másik dobozból, melyben kartonlapokra ugyanezen formák egy cm széles csikkal vannak megfestve, éppen úgy kikeresi a megfelelőket. Ezek után következik a *negyedik sor* kirakása, ezeknél már csak *vékony körvonal* tünteti fel a formát. *Ilyen leszármaztatással, leegyszerűsítéssel jutnak el a kézzelfogható, valóságos — konkrét — tárgytól az elvont (absztrakt) fogalomig.* A gyermekek ezeket a gyakorlatokat nagy buzgósággal versenyezve végzik, hogy melyikők lesz hamarabb készen a sorozat kirakásával.

Egyes alak ismertetése. Ezt csak az öt éven felüli gyermekkel, két egymástól teljesen távol álló alakon (négyzet és kör) kell kezdeni. Csupán a legismertebb formákat nevezzük meg, mint pl. kör, háromszög, tojásdad. Fel kell hívni a gyermek figyelmét, hogy *a négyzet minden oldalán egyenlő* (de lehet kisebb vagy nagyobb) és ezt azonnal be is lehet bizonyítani, ha helyére, a mélyedésbe forgatva is behelyezzük, akármelyik oldalára fektetve belefér a mélyedésbe. Ugyanígy a kör, míg a háromszög, vagy a tojásdad csak egyféleképpen helyezhető el negatívjába.

Dr. Montessori kiemeli, hogy sokan azt gondolják, hogy ezáltal geometriát tanítunk és ez még korai is az ilyen korú gyermeknél. Erre az a felelete, hogy a mértani alak megfigyeltetése még nem az analízis, már pedig a mértan ezzel kezdődik. A gyermek mindennap megfigyeli, hogy az asztal síkja téglalap, a tányér kör stb. és senki sem fogja azért azt állítani, hogy a gyermek ehhez még nem elég érett. Az ábráknak csak az alakjára kell a figyelmet felhívni. *Ami pedig az elnevezéseket illeti, az hasonló azokhoz, amiket a gyermek otthon hall és tanul. Négyyszögletes és kerek asztal általánosan használt szavak.* Akkor sem eshet nehezére a gyermeknek, ha háromszögről és tojásdadról kell beszélni, sőt felvilágosítjuk a naponta használt, de meg nem magyarázott fogalmakról. Gondoljuk meg, hogy a magára hagyott gyermek gyakran törli a fejét a felnőttek egyes — általa nem értett — kifejezésén és környezete megérthetésén.

A látó és tapintó érzék fejlesztésére szolgálnak még a következő játékos munkálkodások, vagy gyakorlatok is.

a) *Papír konstrukciók.* Kivágott papírból, kártyákból: ház, kapu rajzzal, színezéssel összekötve.

b) *Asztalterítés gyakorlása.* Asztal formája: rövidebb, hosszabb, oldala, közepe stb.

c) *Munkaszerű foglalkozások:* Zászló, ház készítése, lerajzolása. Rajzolás három fokozattal: szabadkézi rajz, rajzok papírragasztással, minta körül rajzolás és a tér kitöltése. Lássuk a módszeres eljárást.

Papír konstrukciók. Pl. A nevelőnő asztalhoz ül, nem beszél semmit a gyermek annál kíváncsibb. Elővesz egy kivágott négyzetet, annak fölébe ragaszt egy egyenlő szárú háromszöget, mint a ház tetejét. Ha megszárad a

ragasztás, a háromszöget, mint a ház tetejét piros írónnal beszínezi, a házat sárgával, a reárajzolt két ablakot és a kaput pedig zöld írónnal. A papírfigurák meglehetősen nagyok legyenek. A gyermekek utána készítik.

Asztalterítés. *Dr. Montessori* itt is kiemeli, hogy mértani elemzés nem való a kicsinyeknek, akiket meg kell kímélni az elvont gondolkodástól. Az öt éven felüliek részére egy téglalakú asztalt a következőképpen terített meg. Ne feledjük, hogy minden gyermekotthonban megfelelő teríték áll rendelkezésre: tányér, kanál, kés, villa stb. Két-két terítéket a hosszabb, egyet-egyét pedig az asztal rövidebb végére helyeznek el a következő utasítás szerint: „Tedd ezt a tányért a rövidebb *oldal* közepére!” „Tedd ezt a levestálat az asztal közepére!” „Ezen a szögleten hiányzik valami!” (Hat kis terítéket helyeznek el) és így tovább. A hat éven aluliaknál az elemzéssel továbbmenni nem szabad. Lássunk még egy-két játékos munkálkodást, melyet aztán ösztönszerűen fognak követni a gyermekek.

Házépítés kártyából. Időnként megpróbálják a gyermekek, hogy előmutatás után papírból kivágott mértani alakokkal különféle tárgyakat állítsanak össze. „Nem kívánhatjuk, hogy maguktól állítsák össze a kártyákat a gyermekek, legfeljebb csak azt, hogy az első tárgyak megalkotása után újabbakra önmaguktól jöjjenek rá.” Így ebből a szószerinti idézetből megállapíthatjuk, hogy *dr. Montessori* is előmutat bizonyos körülmények között, anélkül azonban, hogy egyetlen szóval magyarázná. Lássuk, miként jár el. Leül egy kis székre, előtte egy kis asztal, a gyermekek nagy kíváncsisággal körülveszik. Egy négyszög tetejére reátesz egy háromszöget; egy kis téglány tetejére félkört, színes ceruzát is használ a kör vonala meghúzására; arányos ablakokat készít (előre is lehet) és ezeket az ajtóval együtt reáragasztja, vagy később rajzolja a házra.

Kisebb játékszerek. Különösen mértani alakokból összerakható: növény, állat vagy épületképek, vagy falemezekből a kép körvonalai szerint kivágottak. Pl. némely fa lombozata körökből, mások háromszögekből (fenyő) rakható ki stb.* Körből és téglányokból, a gyermek alakja, élénken színezve, nagy kalappal a fején stb. Ha a földön *krétával körülrajzolják* az asztal, szék stb. lábainak körvonalát, felemelés után látni fogják (pohárnál, tányérnál is stb.), hogy *mértani alak* legtöbbnek az alapja.

Az öt-hat éves gyermek, ha ilyen gyakorlatokat él át, a bútorokon — vagy pl. a Gellért-hegyről letekintve — első pillanatra meglátja az épületeken az általa már megismert háromszögek, négyszögek stb. sokaságát.

Művészi, nagy szemléltető képek ábrázolásának megfigyeltetése nyomán könnyebben meg fogják érteni a gyermekek a képeskönyvek rajzait is, amelyeknek értelmét különben még a későbbi korban is igen nehezen fogják fel; pedig kíváncsian vágyakozva bámulnak minden egyes meseillusztrációt, éppen azért a fentebb említett alapon *áthidalásról* kell gondoskodni.

Rajzok. *a) Ösztönszerű rajz.* A gyermek egyéni hajlama és megfigyelő képessége kifejlesztésére papírt és ceruzát kap és tetszés szerint rajzol. Többnyire formátlan rajzai után kérdezősködni kell. *Mit akart rajzolni?* Feleletét reá kell írni a dátummal együtt a rajzra is, hogy ne felejtjük el.

Ezek a rajzok idővel mind jobbak és világosabbak lesznek és a gyermek megfigyeléseiről valóban haladást tüntetnek fel. Kitűnik, hogy sokszor egészen lényegtelen részleteket, habár ügyetlenül, mégis megjelölt, önkéntelenül elárulva, hogy mi kötötte le a figyelmét.

b) Emlékezet után. Az ösztönszerű összeállítást később kártyaképek lerajzolása követheti emlékezetből.

c) Színezés. Megrajzolt ábrák színezése. Ezek a megfigyelőképességet nemcsak a formákra, hanem a színekre vonatkozólag is fejlesztik. Fekete körvonalakból álló növények és állatok, vagy általuk használt tárgyak körvonalaikat kiszínezéséről van szó. A szint a gyermek választja, hogy megfigyelőképességéről tegyen bizonytságot.

* Lásd a *Ravizza-féle* művészi játékokat.

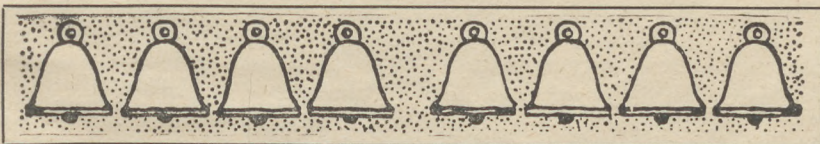
Szabad mintázás. Agyagból ösztönszerűen dolgoznak a gyermekek épen úgy, mint a mi óvodáinkban. *Dr. Montessori* is megállapítja egyesek bámulatraméltó ügyességét; és azt, hogy sokszor a legpontosabb megfigyelésről tesznek tanúságot; némely munkájuk nemcsak alakban, de arányosságban is kifogástalan. Az agyagmintázás sok alkalmat ad a gyermek egyéniségének és korszerű hajlamainak megnyilatkoztatására, azokból a nevelő a gyermek későbbi kibontakozó képességeire következtethet. A mintázás terén kiváló, önmaguktól könnyen, idegen segítség nélkül egyebeket is fognak tanulni, amíg az ügyetlenebbek bizonyára más dolgokban is mások *segítségére*, útmutatására fognak rászorulni. Nála sem megadott mintát, tárgyat másolnak szolgai módon, hanem *dr. Montessori* a Randoné tanár által alapított iskola programját követi: művészi szépre akar tanítani és ezért vázákat mintáztat. Miért? Azért, mert a vázák archeológiai, históriai és művészi jelentőségük mellett a legszabadabb teret nyújtják a *formaváltozatosságra*, amelyet a gyermek fantáziája adhat meg.

c) A hallás gyakorlása.

DR. MONTESSORI olyan hanggyakorlatokat végeztet, melyeknek az a célja, hogy a gyermek különböztesse meg a zajt, a lármát a zenei kellemes hangtól és így *kerülje az előbbit, sőt irtózzék attól*. A hallóérzék gyakorlása a legnehezebb, mert a gyermek nem gyakorolhatja magát *saját cselekedeteivel*. Legjobbnak tartja Macheroni asszonynak, a majlandi gyermekotthon vezetőjének a találmányát. Két sorban

13—13 harang van elhelyezve, melynek hangjai a-a-ig a kromatikus skála 13 hangját adják. A tanítónő megüt egy hangot, az annak megfelelő hangot az alsó sorban levők közül a gyermeknek kell kikeresnie.

A hallóérzék fejlesztésére fokozatosan gorombább homokkal megtöltött dobozokat is használ. A gyermek *mind a két kezébe egy-egy dobozkat* vesz, megrázza az egyiket, majd a másikat és összehasonlítás útján megállapítja, melyik adta a gyengébb, vagy az erősebb hangot, azután két másik dobozt ráz, figyel, hallgat meg és így tovább, amíg a dobozokat megfigyelés, hallgatás után megfelelő sorrendbe helyezte. A revideálásnál sorba mindegyiket újra megrázza, meghallgatja, az esetleges hibánál a dobozokat felcseréli, ilyen módon egy skálát állít össze. Ismerjük meg a hallóérzék gyakorlására, egyúttal pedig a *betegekkel szemben való tapintatosságra* nevelő és a gyermekek által is igen kedvelt következő játékot.

Módszeres eljárás. Csendre intünk. Erősen és mindig halkabban „pszt, pszt” mondunk. Ismétlések után, amikor mély csend van, megkérdezzük: „Halljátok a légy repülését? Halljátok az óra ketyegését?” A legmélyebb

csendben halkan felhívjuk őket: „Csukjátok be a szemeteket!” stb., ilyen módon abszolút csendet teremtünk, a gyermekek becsukják a szemüket, a nevelő a lehető leghalkabban nevén szólít egy gyermeket, aki lábujjhegyen kimegy a nevelőhöz, a többi ekkor kinyithatja szemét. A kihívott gyermek sűgva valami megbízást kap, amit a gyermeknek a lehető leghalkabban kell teljesítenie.

Eredmény: mozdulatlanságra és csendre szoktatást érünk el. A csend a láрма és a hang ismertetése először ellentétekkel, azután később hasonlatokkal történik. Mindenikből példákat kell keresni. A dob pl. a zaj, a zöreij; a hegedű pengetése, a harang, a csengő: a zenei hang érzékeltesére lehet kiváló példa. Szerző szerint: a gyermekek éljék át azt, hogy *a láрма nem egyéb, mint az ember állati ösztöneinek kifejezése*. Azt is megemlíti, hogy a vademberek, a medvebocok mozgásainak utánzásai igen jól szemléltetik a féktelenséget, az ész nélkül való ugrálásokat, amelyek pedig nem szép, nem kellemes dolgok, ezzel szemben érzékelteni kell a zenei hangok együtt-rezgésének örömet keltő kellemes voltát.

A hangok megismerése után a nyugodt, egyöntetű mozgást, a *ritmust* kell a gyermekekkel megértetni. Azt is kiemeli, hogy a kis gyermeknek nincs érzéke a hangok, hanem csak a *ritmus* iránt. A táncleírások, táncgyakorlatok a legjobbak az izommozgás szabályozására.

A finom hallás vizsgálata. *Dr. Montessori* ezt is igen nagy gonddal gyakoroltatja. A gyermekek csendben hallgatják pl. az óra ketyegését, vagy más alig észlelhető, esetleg távoli zajt, vagy *suttogó hangon* kihívjuk a szobából egyik-másik növendékünket. *Minél több csendes játékot végeznek a gyermekek, annál fegyelmezettebbek lesznek.*

Lássunk egy-két példát: a legnagyobb csendben *a nevelő zajtalan mozdulatokat végez:* feláll, leül egészen mereven, teljesen csendben; egy-két gyermek is utánozza. Majd a csend fokozatait figyelteti meg: *teljes mozdulatlanság, mindenütt csend, lélegzetvi-szafojtás, mindenki ügyel, hogy meg se moccanjon* stb., a csend mindig *mélyebb és mélyebb lesz*. Ilyenkor *elsötétített szobában, behúnyt szemekre tett kezekkel, a másik szobából jövő halk hangra figyelnek és az, aki a nevét hallja, nagyon óvatosan, csendben kimegy stb.*

A csend tanítása címén egy mintaleckét ad, amelyben egy *alvó csecsemőt* vizsgál be és annak mozdulatlanságát, lélegzetvételét figyelteti meg mesteri módon. A gyermekek mozdulatlansága, érdeklődése, figyelmes arc-kifejezése igazolja az ilyenfajta játékok kiváló értékét. Hároméves kis gyermekek nyugodtan várták be a negyvenedik szülőt! Ilyen gyakorlatok után a gyermekek mindig szelídebbek, figyelmesebbek lesznek.

Milyen szépen mondja *dr. Montessori*: „Az emberi élet bölcsője a csend!” *A gyermekek is átérzik a fakadó emberi élet békés költészetét.*

*

d) A szaglász érzékének fejlesztésére az öt-hat év közötti időt jelöli meg. A kis gyermek szaglászéke ugyanis az említett idő előtt még annyira fejletlen, hogy a megfelelő gyakorlatokat hamarabb programmba venni felesleges. Először egy-egy virágnak, pl. az ibolyának, jácintnak gyengébb illatát, azután ugyanazon virágokból többnek erősebb illatát figyelteti meg.

A virágok kellemes illatával szemben pl. a romlott ételek (tojás, savanyú tej stb.) kellemetlen érzést keltő szagoltatása következik. A szaglász fejlesztésére a különböző virágok, ételek, italok sorozata áll mindenki rendelkezésére. Aki nem próbálta, vagy nem látta, el sem tudja képzelni, milyen örömet szerez a gyermeknek annak kitalálása, hogy a megszagoltatott virágnak, ételnek, italnak mi a neve?

e) Az ízlelés érzékének gyakorlására legjobb alkalmat nyújt a különböző ételek ízének meghatározása. De gyakorlatokat is lehet végezteni pl. fehér por (íz nélküli), cukor, továbbá só, ecet stb. megízleltetésével is.

Ezeket a gyakorlatokat igen kedvelik a gyermekek és azt is megszokják, hogy minden ízlelés után: száját, poharat, vagy evőeszközt gondosan mossanak, törüljenek meg.

* * *

Dr. Montessori nevelési rendszerének, amint láttuk, különösen értékes részlete ez a fejezet, amelyben az érzékek fejlesztésével intenzíven és tudatosan foglalkozik. A gyermek érdeklődését lekötő, érzékfejlesztő-eszközök főleg az önnevelésre nyújtanak kiváló alkalmat.

Ha az azokkal való foglalkozás közben a gyermek hibát ejtene, azt többször is megpróbálja kijavítani. Csak a felnőtt ne avatkozzék bele segítségével, mert hiszen ezeknek az eszközöknek nevelő értéke éppen abban van, hogy maga az eszköz mutatja meg, hogy hol történt a hiba? A gyermek türelme, energiája pedig nem fogy, mint a pszichometria eszközeivel való kísérletezésnél, hanem éppen ellenkezőleg izmosodik, fejlődik, erősödik.

Ezeket az eszközöket először az abnormis gyermekeken próbálta ki *dr. Montessori*, azután alkalmazta a normális gyermekek érzékeihez; ennél fogva ezek a módosított eszközök nem is alkalmasak a gyenge elméjük részére.

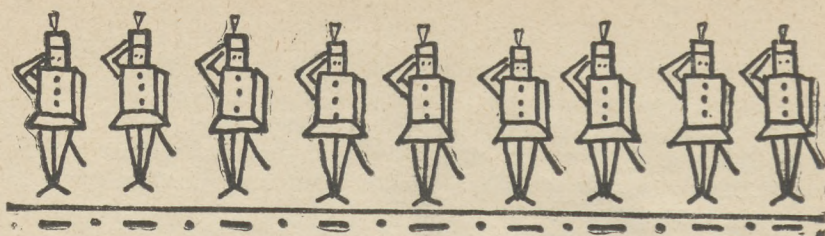
Az egészen finom eltéréseket mutató eszközökkel ugyanis a gyakorlatok azért nem sikerülnének, mert az ingerek között (pl. a hengereknél) nincs elég nagy eltérés. Míg ennél a játéknál a normális hároméves gyermek igen nagy érdeklődéssel foglalkozik és a hibákat is kijavítja és a játékot (a behelyezést) többször is megismétli, addig az abnormis gyermeket állandóan vezetni, figyelmeztetni kell a különbségekre. Ha egyszer sikerül pl. az összes hengereket elhelyezni, többször nem hajlandó megismételni és a hiba kijavítása sem okoz örömet.

A gyakorlatok ismétlésének pedig igen értékes célja van: az ingerek különbségének az észrevételével az érzékek finomodását elősegíteni.

Az érzékek fejlesztése céljából az is fontos feladat, hogy amennyire lehetséges, az egyes érzékeket szigeteljük el, ezzel nemcsak az érdeklődést fokozzuk, hanem a gyermekeket az érzetekre módszeresen is előkészítjük. Pl. a hallás érzékét fejlesztő gyakorlatok sokkal hatékonyabbak, ha a gyermek szemét bekötjük, vagy ha sötét szobában végeztetjük azokat.

Pedagógiai szempontból, — amint ezt *dr. Ozorai* is az illusztris szerző nyomán kiemeli, — ennek az a nagy jelentősége: „hogy az érzékek jobban kifejlődve, tisztább, határozottabb képzetekhez vezetnek.” Ez annnyival is inkább fontos, mert a háromtól-hat évig terjedő idő a gyors fizikai fejlődés ideje. Ekkor fejlődnek legjobban az érzékek, amelyek az értelemmel a legszorosabb kapcsolatban állanak. Az érzékek fejlesztésénél *dr. Montessori* szerint az emberiség fejlődésének szempontja is érvényesül, mert a mai élelmes emberek kíváltképpen a környezet megfigyelői és a környezet gazdagságát igyekeznek a legnagyobb mértékben kiaknázni, ehhez pedig ép és éles érzékek szükségesek.

AZ IZMOK FEJLESZTÉSE.

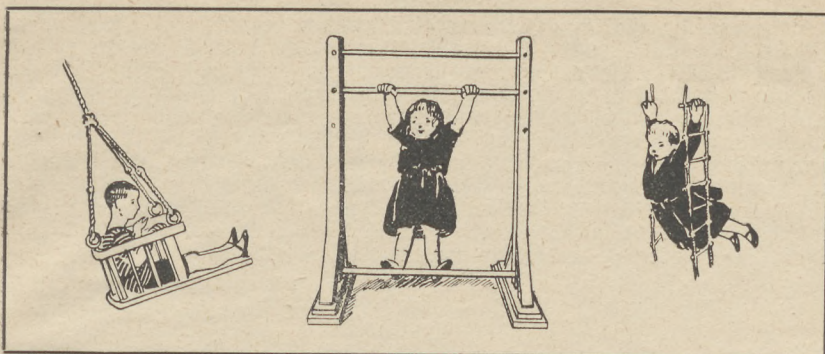
R. MONTESSORI a kényszertornával, testgyakorlattal szemben a természetes és ösztönszerű mozdulatok fontosságát hangsúlyozza. Olyan élettani mozgások sorozatát óhajtja összeállítani, amely a természetes fejlődésnek legyen elősegítője, amely vezesse rá a gyermeket a legszükségesebb mindennapi mozdulatokra. Szerinte a háromtól hétéves korban kell a gyermek fejlődésére a legtöbb gondot fordítani. Ebben a korban a *törzs aránytalanul fejlettebb a végtagokkal szemben*. Normális ember törzse 52⁰/₀, míg az újszülötté 68⁰/₀-a (32⁰/₀ a láb) a test hosszának. Egy év 65⁰/₀, két év 63⁰/₀, három év 62⁰/₀ és a hatodik év 57⁰/₀ törzhosszat mutat. A hároméves körülbelül 85 cm, a hatéves pedig 1·05 m.

Főleg olyan higiénikus gyakorlatokat ajánl, amelyek a *lábakat, a járást fejlesztik*, mert a valóban gyenge lábszárak aránytalanul nagy súlyt hordoznak. Azért esik neheze a bizonytalanul tipegő kis gyermeknek az állás és járás. Azért látunk sok karikalábú kis gyermeket, akiknek alsó lábszárak kifelé hajlik, mert a csontrendszer gyenge és az elégtelen táplálkozás miatt fejlődésében lassú, vagy éppen hátramaradott. Ez a magyarázata annak is, hogy a kis gyermekek szeretnek a földön ülni, lábukat szétterpesztve, törzsüket kinyújtva, négykézláb járni, hogy végtagjaik erősödjének. A *kézzel való fogódzásnak is az a magyarázata*, hogy így jobban gyakorolhatja a lábát, a test súlyának teljes ránehezedése nélkül. Ez a tipegés értékesebb, mint a kézzel való vezetés. Az ilyen mozgások a kis gyermek *ösztönszerű mozgási hajlamainak felelnek meg*, ezeket kell gondos megfigyelések útján ellesni és azok kiváltására megfelelő eszközöket összeállítani.

Dr. Montessori a következő, általa szerkesztett eszközöket sorolja fel:

1. Kerítés. Ennek felső keskeny lécét fogva, az alsó vízszintes lécen sétálgatnak a gyermekek. A test súlya a karokon pihen és a lábak minden teher nélkül végezhetik a járást.

2. Kis hinta. Egy felfüggesztett székecske, melynek ülője kinyúlhat egészen a *lábfej végéig*. A lábak nyújtott helyzetben pihennek és a lábujjal löki el magát az erre a célra, pl. a falhoz erősített deszkától. A test súlya nincs a lábakon és az ellökések alkalmával a lábszárak és térdek erősödnek.

3. GyermeKNYÚJTÓ. Távolága változtatható legyen és kerítésszerűen zár be egy bizonyos területet.

4. KÖTÉLHÁGCSÓ. Meghajlások és nyújtózások gyakorlására; — támasz nélkül ugyanis egyensúlyt veszíthetnek a gyermekek. *Ezen az izommunkák egybekapcsolását, a fogást tanulják meg; ez a tüdő fejlődését is elősegíti és a kéz erősödik.*

5. KÖRLÉPCSŐ. Alacsony, mély fokokkal, a szabad lépcsőjárás gyakorlására.

6. LÉPCSŐ. Magas és távolugrásra: egy deszka az átugrások távolágának megmérésére és néhány különböző magasságú lépcsőfok, amelyekről ugrani lehet.

7. Az inga. Zsinegen függő gummilabdát dobnak a gyermekek egymásnak. A felső testrészek és a hátgerinc tornája, de a szemnek is jó gyakorlat a mozgótestek figyelemmel való kísérése.

Az említett tornaszerek használatának is tehát az a célja, hogy a mindennapi élet mozgulatainak (járás, ugrás, meghajlás stb. stb.) egybekapcsolását fejlesszék.

Szabadtorna. Kötelező gyakorlatokkal és szabadjátékokkal, szerek nélkül. Az előbbieket inkább *járásgyakorlatok* legyenek, nem annyira a ritmusra, mint inkább a *testtartásra* fektetve a fősúlyt, esetleg a lélegzetvétel beszédrel; nálunk mondókákkal, énekekkel összekötve.

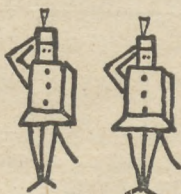
A szabadjátékokhoz játszó eszközök: labdák, ásók stb. álljanak rendelkezésre.

Nevelőtorna. Ezalatt a testgyakorlatok két olyan sorozatát érti, amelyek más foglalkozások körébe is beillenek, pl. a szabadban *növények*, virágok ápolása, locsolása, gyomlálása és a kisebb állatok gondozásával, etetésével járó mindennapi mozgulatok: guggolás, felállás, tárgyak ide-oda hordozása stb.

Újgyakorlatok. A második csoport, amelyeket a szobában is végezhetnek, amilyen pl. a vetkőzés, öltözés didaktikai segítőeszközei, a már megismertetett gombolás, kapcsolás, fűzés stb. céljából, amelyeket a gyermekek nagy kedvvel egészen az ügyességig begyakorolnak. Képzeljük el 8–10 kis gyermeknek ezeken a rámaKON való foglalatoskodását; — mintha munkások műhelyébe léptünk volna.

Légzőtorna. Célja a szabályos lélegzés és a helyes kiejtésnél szükséges levegő felhasználásának gyakoroltatása. Lassú be- és kilégzés részint a vállak, részint a kezek felemelése és leeresztésével. (Lásd a kétperces tornagyakorlatokat a főváros kisdiednevelő-intézeteiben.)

Beszédgyakorlatok. Célja a nyelv és az ajkak beszédizmainak gyakorlása. Először csoportban nagyon hangosan, jól érthetően ejtik ki egy-egy szónak a hangjait, azután egyenként sorra hangoztatnak. Aki hiba nélkül ejtette ki, az jobbra, a többi balra áll, ez utóbbiak másnap újból együtt gyakorolnak. Ahol szükséges, ott elő kell mutatni lassan, szemléltetve az illető beszéd szerv lassú mozgását, vagy meg kell érinteni az illető izmot; ajkak behajlása, nyelv felhelyezése a szápadlásra stb. Mindezt azért, hogy a beszéd pontos tagolásához szükséges és természetes mozgást kifejlődésében elősegíthessük. Az általa először használt szavak: pane, az első szótagjának erős megnyomása az ajkizmokat erősíti, pl. fane, tana, stella, rana, zina, gattó stb. Mi is hasonló célból, hasonló értékű szavakat válasszunk ki.

DR. MONTESSORI

ANGOL NYELVEN IS MEGJELENT LEGÚJABB MŰVEI:

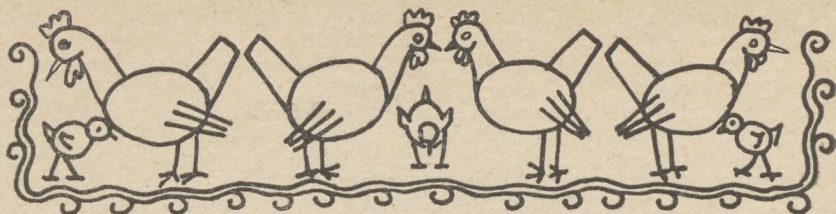
THE ADVANCED MONTESSORI METHOD

- A) SPONTANEOUS ACTIVITY IN EDUCATION
- B) THE MONTESSORI ELEMENTARY MATERIAL

ELŐBBI MUNKÁI:

1. THE MONTESSORI METHOD OF SCIENTIFIC PEDAGOGY
2. PEDAGOGICAL ANTHROPOLOGY
3. MONTESSORI'S OWN HANDBOOK

—
KIADÓ: WILLIAM HEINEMANN, LONDON.

TERMÉSZET A NEVELÉSBEN.

cím a növények és állatok gondozásáról, a kerti munkák hatásáról szól, amelyek annyi módját nyújtják az erkölcsi nevelésnek, hogy nemcsak a vallásos érzés, hanem sok más lelki tulajdonság is kifejlődik azok nyomán. Ez a rész is mind értékes nevelői eljárások sorozata, amelyeket alkalmazni, általánosítani a kis gyermekek életében nem csak lehet, de kívánatos is.

Lássuk *dr. Montessori* gondolatmenetét. Az ember a természet gyermeke: teste, lelke szoros érintkezésben él azzal; de nekünk a társadalmi életre is elő kell készíteni. Szerinte valakit kivenni a természet kötelékéből annyi, mint elválasztani a gyermeket az anyatejtől. Ma már helyesebb úton, természetes szabadság útján vagyunk: egyszerűsített öltözék (szandál, trikó), meztelen lábakkal járás. Szabad levegő: erdő, mező, falu a jelszó. De hogy a gyermek ne legyen vegetáló lény, akit csak gondoznak és ápolnak, értelmét is fejleszteni kell, *főleg azért, hogy alkalmat adunk a növények, virágok és állatok közvetlen gondozására* s ezáltal magának a természetnek okos és rendszeres megfigyelésére, amely az értelmi nevelés kiinduló pontja.

KÉPEK A KISDEDNEVELÉS KÖRÉBŐL CÍMŰ KÖNYVBŐL.*

Állatok etetése, gondozása.

* Megjelent a székesfehérvári kiadásában 1915-ben. E helyen csak példaként közöljük.

A hit megalapozása lesz az, amikor a teremtmények a teremthöz vezetik a gyermeket: „Ez az az igazság, amely a szépséghez vezet.”

Ezekkel a gondolatokkal méltatja *Mrs Latternek* angol gyermekotthonait, amelyekről elismeri, hogy a természetes nevelésnek kitűnően bevált intézményei,

Minden gyermekotthon, vagy iskola udvarán legyen néhány fa s egyik oldalán veteményes és virágágyak, melyekben a négyévesnél nagyobb gyermekek ásznak, vetnek, kapálnak, locsolnak, gyomlálnak, amíg a kisebbek más helyen játszadoznak.

A nevelés emez útjából, mint legfontosabbakat, a következőket emeli ki:

a) A *gyermek megszokja az életjelenségek megfigyelését* és milyen mértékben nő az érdeklődés és a megfigyelés, éppen úgy nő az ápolás és a gondozás vágya. Ezekből következőleg reá lehet vezetni arra a gyermeket, hogy ő is ilyen módon fogja fel szülői és nevelői iránt való szeretetét.

KÉPEK A KISDEDNEVELÉS KÖRÉBŐL CÍMŰ KÖNYVBŐL

Virágápolás, gondozás.

b) A gyermek mivel tudja, hogy a reábízott növény és állat élete az ő gondozásától függ, éber figyelemmel fogja velők szemben való kötelességét teljesíteni. Az a hang, amely arra inti őt, hogy ne feledkezzék meg soha elvállalt kötelességéről, munkájáról, az a belső hang már nem az anya, vagy a nevelője parancsoló szava lesz, hanem a *telkiismereté*. A gyermek és a reábízott élőlények között egy titokzatos kapocs fejlődik ki; ez fogja arra serkenteni a gyermeket, hogy minden idegen beavatkozás nélkül pontosan végezze el a szükséges cselekedeteket. A természet gondoskodik a megjutalmazásról is: a gondozott tyúkanyó tojásai, csirkéi, az előbukkanó kis nyúlak, a növények fejlődése, mindezek éppen annyiféle öröm élőforrásai lesznek.

c) A gyermek türelmes lesz és lassankint bizalma kifejlődik. Mindkettő pedig alapja a hitnek. Türelmesen fogja kívánni az elvetett mag kicsírázását, annak fejlődését, felnövését, virágzását, gyümölcse érését, szóval a növény sokféle fejlődési tulajdonságait.

d) A gyermek átérzi a természet szeretetét, amelyet annak csodálata ébreszt fel lelkében, amikor látja, hogy a teremtés százszorosán fizeti vissza a reáfordított fáradságot és munkát. Megérzi azt, hogy közte és az általa gondozott élőlények között egy láthatatlan kapocs létezik. Azért szeretik az élet mindenféle megnyilatkozását s ilyen módon még azokat az állatokat is amelyektől esetleg undorral fordul el a nem így nevelt felnőtt.

A természet szeretetét semmi sem fejleszti jobban, mint a növények ápolása és az élőlények gondozása, amelyek természetes fejlődésük által gazdagon megjutalmazzák gondozóikat. Életük változatossága és fejlődő szépségük pedig még a végtelenből is sejtet valamit.

Amint látjuk, a mindennapi foglalkozásokba bekapcsolt növényápolás és állatgondozással *dr. Montessori* a következő *eredményeket* óhajtja elérni.

Először a gyermeket a természet megfigyelésére neveljük, másodszor az önnevelés útján gondoskodásra szoktatjuk, amelynek következtében nemcsak a hervadó növényt, vagy az éhező állatot fogja meglátni, hanem felébredt részvéte arra is reá fogja vezetni, hogy segítsen rajtuk. Mindezek alapján harmadszor: a jólelkűség, gyöngédség, a részvét és a türelem nemes érzelmei is kifejlődnek. Végeredményben pedig látva az örök természet csodáit, annak szeretete fog az ártatlan gyermek lelkébe beköltözni. Jutalma: az ilyen fajta munkával járó apró öröm, amely nap-nap után meg fog ismétlődni és túl fog szárnyalni minden más örömet. Áldani fogja a Teremtőt s vallásos érzése is megingathatatlan alapot fog nyerni.

HOGYAN TANÍT DR. MONTESSORI ÍRNI ÉS OLVASNI?

KÉTFFÉLE olvasást különböztet meg: a magunk és a más által írottak olvasását. Ez utóbbinál az illető gondolatát is percipiálni kell. *Eszközei:* üvegpapírból írott kis és nagy betűk, papírból kivágott kis és nagy betűk, kartonlapokra írt felhívások. *Dr. Montessorinál* az olvasás tanítását megelőzi az írásé, amelynek előgyakorlatainál a már ismertetett mértani alakokat használja fel. Pl. a négyszög ráámájának belső oldalán piros írónnal vonalat húzat fehér papírra, azután a ráamát eltéve, a papíron keletkezett rajzba beilleszti a megfelelő négyszöget és azt kék írónnal rajzoltatja körül. A gyermek nagy csodálkozással látja a kétféle írónnal rajzolt alakok teljes azonosságát. Később az üres mértani alakokat párhuzamos vonalakkal töltik ki. Kiváló gyakorlat az irón kezeléséhez.

Megfelelő előkészítés után a gyermekek megszerzik a betűk látási és tapintási képzeit. A betűk írásához szükséges izommozgásokat a csíszoló papírból készült betűkön a jobb kéz mutatóujjával tapintva gyakorolják be. Ezeket a mozgásokat sokféleképpen, még behúnyt szemmel is ismétlik, háromféle: látási, tapintási és izomérzetet keletkeztetve.

Szerinte, ha a betűket az olvasásnál nemcsak megnézzetjük, hanem egyidejűleg a tapintást is gyakoroltatjuk, akkor a betű képe hamarabb és biztosabban megmarad. Háromféle ábécét használ: fa, üvegpapír és kartonbetűket

Módszere: Többszöri végigtapintás és hangoztatás, hogy minden betű írásmódja, vagyis alakja (pszichomotorikus úton) izomemlékezetté váljon. Kis pálcával a toll tartását gyakorolják. Később a két cselekvés elválzik: a nézés olvasássá, a tapintás, az utánairás pedig tényleges írássá lesz.

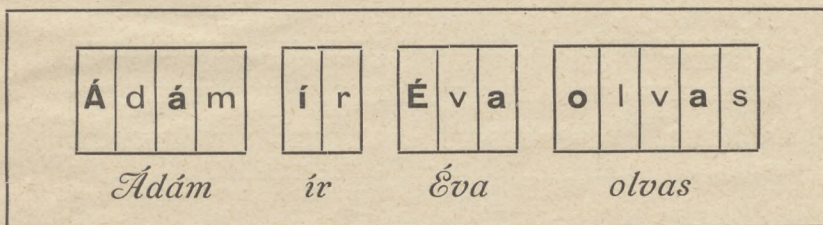
Egyszerre mindig két betűt ismertet, de feltétlenül olyat, amelyekkel szót lehet alkotni, vagy amelyeket esetleg egy régebben tanult betűhöz lehessen kapcsolni. Pl. az „i” és „r”, vagy az „l” és „ó”, továbbá az „f” és „a” betűket stb. Ha a kartonlapra ragasztott érdes felületű betűt már többször tapintotta, — hangoztatta — később megpróbálják, hogy felismeri-e? Felhívják pl. „Add ide az „i”-t; az „r”-t; végül kiemelve a tanult betűt a többi közül kérdezik, „mi ez?” (i), és ez? (r). Ha megtudja nevezni a két betűt: egymás mellé fektetik és a kettőt egymásután tapintva és összevonva hangoz-

tatják addig, amíg a gyermek előtt a kimondott hangok nem kapcsolódnak a tárgyi képzettel, vagyis, amíg értelmes olvasás nem lesz belőle.

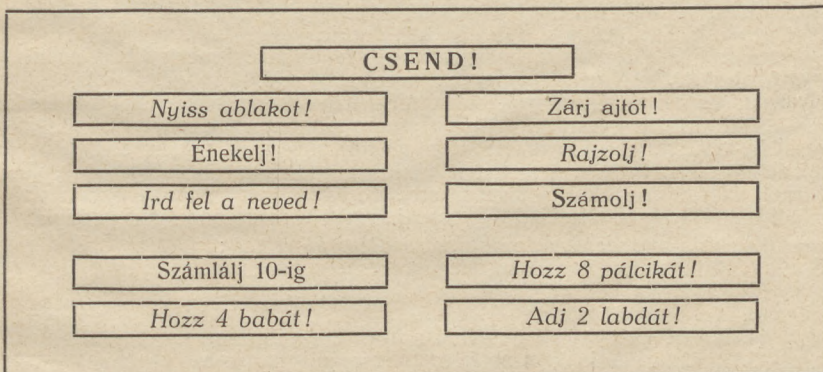
Nem szabad azonban kényszerre, szigorra gondolni. Addig nem tanulnak tovább, ameddig a megismert két betű összeolvasása nem megy kifogástalanul. Ha nehezebben menne, 2—3 hetes szünetet is tartanak s ezalatt csak külön-külön betűformákat tapintanak és az egyformákat *egymásra rakosgatják*.

Későbbben, amikor a gyermek már néhány betűt ismer, azok gyűjteményét eléje teszik egy dobozban; lassan hangoztatva, előmondanak egy szót, pl. baba, a gyermek a kiejtésnek megfelelően mindegyik betűt kikeresi, utána hangoztatja és egymás mellé helyezi. Két-három szó kirakása után ő állít össze, olvas el és ír le táblára vagy papírra szavakat és azután minden segítség nélkül akár órák hosszáig egyedül foglalkozik.

A karton papírból készült betűk közül a *magánhangzók*, pl. *piros*, a mássalhangzók pedig kékszínűek. Íme, egy összerakás képe és leírása.

Ha a papírszeletek olvasásában elég gyakorlatra tettek szert, következik a táblára vagy cédulára felírt, rövid, később hosszabb mondatok olvasása, amelyek valamiféle parancsot vagy értesítést tartalmaznak, pl. „Csend!” „Nyiss ajtót!” stb.

Igy fejlődik ki lassan-lassan az írás, olvasás tudás nagy jelentősége, világossá lesz előttük, hogy az *írás gondolatközvetítő*. A gyermek korán megtanulja a szemmel való olvasást és nemcsak hangosan fog olvasni tudni, mint a mai rendszer gyermekei. Azáltal, hogy a gyermek a betűket megtapogatja, a szavakat pedig mozgatható betűkből összeállítja, — a hibákat előzi meg, vagyis a gyermek sohasem ír le hibás szót.

A betűforma gyakorlása *dr. Montessorinál* olvasás közben történik, amikor a betű tapintását végzi a gyermek s mert mindig más és más betűt tapint és mivel szeret olvasni és babrálni, az sohasem válik unalmassá.

Ezzel az eljárással szemben azonban, igen sok iskola még mindig a régi, untató, idegesítő eljárást követi: sor- vagy oldalszámra íratva ugyanazon betűt, szót, vagy mondatot. *De itt azt a kérdést is feltehetjük: Miért nem tudja sok ember a szépírást elsajátítani? Azért, mert tanuló korában nem megfelelő módszerrel tanították s azután olyan későn kezd tanulni, amikor a hiányokat nehéz javítani, mert az izomérzékls ideje már elmúlt.*

Majd különböző olvasási *játékgyakorlatokat* végeztet. Pl. kartonlapra írt játékszer előhozása; játszás után annak helyretétele, vagy egyes jelen nem levő tárgyak neveihez megfelelő tulajdonság, nevek kikeresése, vagy pedig papírlapokra felírt cselekvésre való felszólítás végrehajtása.

Rózsa	fehér
Kréta	piros
Alma	puha
Kenyer	gömbölyű
Ibolya	illatos

Lássuk az olvasás egyik *játékgyakorlatát*. Egy asztalon mindentéle játékszer, azok neve egy-egy összehajtott kartonlapon egy kosárban van. A gyermekek kivessznek egy-egy lapot, elolvasás után elmondják a rajta levő szót és elveszik a megfelelő játékszer, amellyel szabadon játszhatnak. Ezalatt a játék helyére letett cédulákat előre jelezve *elcseréltetik*, hogy a visszahelyezésnél a hely emlékezete ne támogassa a gyermekeket; a játékot a cédula helyére, azt pedig a dobozba kell tenni.

Másik játékgyakorlat. A szobában több doboz: ismert, de *jelen nem levő tárgyak, színek és tulajdonságok neveivel*. Ezekből is nagy mohósággal olvasnak és az egyes tárgyakhoz a megfelelő tulajdonságneveket kikeresik.

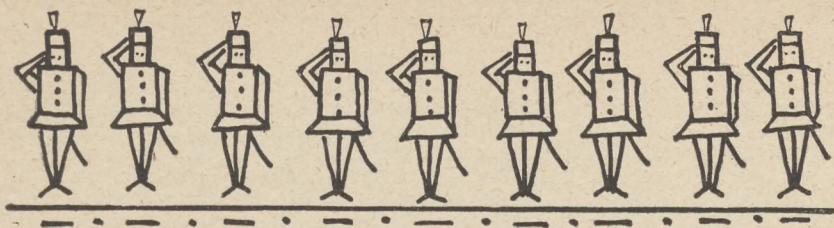
Más játékos gyakorlat. Több gyermek többféle cselekedet kartonlapjait veszi ki, olvassa el és azután hang nélkül minden gyermek elvégzi az ő feladatát, pl. az egyik a függőnyt felhúzza, a másik az ablakot kinyitja, más énekel, vagy tornagyakorlatot végez stb., stb. Az olvasás minden gyakorlatnál mindig halk hangon történik, hogy szokják meg a más gondolatát percipiálni.

Az írás-olvasás tanításának sorrendje a következő:

1. A betűforma tapintása, megnevezése és hangoztatása.
2. Egyforma betűket egymásra helyeznek.
3. Két hang összekapcsolása.
4. Ismert mozgatható betűkből szavak összeállítása.
5. Játékok neveinek olvastatása (ekkor jelentkezik az olvasás vágya és ugyanekkor próbálnak egyes szavakat leírni).
6. Mondatok olvastatása.
7. Mondatok írása.

Az eredmény: három hónapon belül megtanulják az összes betűket írni és félév múlva olvasnak a gyermekek.

Magyarázat: „*dr. Montessori* helyesebben analizálja azokat a lelki és fizikai cselekvéseket, amelyekből az írás áll. *Lelkiek:* a betűalakok megismerése; *lelkitesztiek:* a betűk képzéséhez szükséges mozgások megismerése és utánzása; csak *testiek:* ügyesség az íróeszközökkel való bánásmódban.”

HOGYAN TÖRTÉNIK A SZÁMLÁLÁS ÉS A SZÁMOLÁS GYAKORLÁSA?

SZKÖZEI: az érzékfejlesztő gyakorlatoknál használt méterrúd és részei, két számolószekevényke 55 pálcikával, számjegyek (10 üvegpapírból, számolótáblácskák (2 sorozat) 1—10-ig, két szemléltetőlap a tízesrendszerhez.

Dr. Montessori szerint már a hároméves gyermek is tud általában kettőig-háromig számlálni; ezt a tudásukat 10-ig, sőt 20-ig is ki lehet egészíteni a négy alpművelet egyszerű gyakorlásával. A gyermekek már az érzékfejlesztő gyakorlatoknál megismerkedtek a méterrúddal és részeivel, de akkor csak megfelelő sorba kellett rakni a megfelelő hosszúságú rudakat; most pedig a megfelelő számokat tanulják meg rajta, oly módon, hogy az egyes dm-eket, amelyek váltakozva kékre és pirosra vannak festve, megszámláltatjuk, a számlálást mindig egynél kezdve. Miután megszámlolva a hosszúságokat tudja már: egy; egy-kettő; egy-kettő-három stb., akkor rámutathatunk egy pálcára és a dm-ek számának megfelelő számot megmondhatjuk. Ha a sorba számolást jól begyakoroltuk, a pálcákat jól összekeverjük, egyet kiemelünk belőle, megmondhatjuk, hány rész van benne, pl. 5; azután felszólítjuk, hogy keresse ki a következő eggyel hosszabb pálcát! Ha tudja is, hogy 6 következik, ne engedjük el, hogy meg ne győződjék cselekvéssel, érzékeléssel, a két pálcá egymásra fektetésével, hogy eggyel több. Ehhez hasonló gyakorlatokat pedig sokat végeztetünk, a gyermek tanul s. amellet szórakozik, keresgélve a pálcák közt az 1—2—3—4 stb.-vel hosszabb, vagy rövidebb pálcát. A számolás megtanításának módja ugyanaz, amit a betűtanításnál láttunk.

Legelőször tehát a méterrúd részeit számlálják. Pl. egy, egy-kettő, egy-kettő-három stb. így felülről-lefelé, mindig balról-jobbra haladva nevezve el az egyes darabokat.

Azután a jobboldalon kezdik és akkor már a részek teljes számát mondják. Harmadik mód, amikor a szélsőket olvassák és bármelyik irányból a tízes jön ki. Majd a mutatott deciméternek mondja meg a gyermek a megfelelő számát, vagy összekeverés után, felszólításra adja oda pl. az ötös, hetes stb., vagy az eggyel rövidebb, vagy hosszabb darabot. Mindenik esetben: cselekvés útján, érzékeléssel, a két darab egymásra fektetésével győződik meg az eggyel több, hosszabb vagy kevesebb-rövidebb voltáról.

A számjegyek írása és olvasása éppen úgy történik, mint a betűké. A helyes számképeket úgy alakítják, hogy a felragasztott vagy írott számjegyeknek megfelelő pálcikákat (más tárgyak is lehetnek) raknak be a fiókokba. A zérusos fiókba nem kell semmit tenni!

Mikor valamit „semmiszer” kell megcsi-

1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

nálni, akkor az egyenlő a semmivel. Ha a számjegyeket már jól ismerik, akkor emlékeztető, játékos gyakorlatokra kerül a sor, pl. összehajtott papírkákra reá van írva egy-egy szám. Dobozból mindenik gyermek húz egy-egy cédulát, melyet helyrehozva közben megnézi, leteszi asztalára; azután a szekrényből annyi labdát, képet stb. kell elővennie, amennyi a céduláján volt felírva.

Amilyen könnyűnek látszik nekünk ez a feladat, olyan nehéz a gyermeknek az elolvasott számot el nem felejtetni, különösen, ha sokféle tárgy közül kell kiválogatnia a játéktárgyakat, — amelyekkel a szám revideálása után szabadon játszhatnak is. Kiváló szolgálatot tesznek a cédulával való játékok is, pl. végy elő két labdát, három babát stb. Vagy tedd az egyest a kilencheshez, a kettőst a nyolcshoz stb., vagy tízből végy el négyet! vagy melyik pálcika fér el éppen kétszer a másikon. Melyik négynek a fele? stb.

Ezek után a gyakorlatok után az alpműveletek gyakorlása kerül sorra.

Összeadás. Az egymás fölé rakott méterrúd részeiből pl. az 1-est a 9-es mellé helyezi és így lesz az $1 + 9 = 10$. Vagy a 2-est a 8-as mellé téve $= 10$ stb.; ez adja meg a huszas körben való számolásnak is az alapját, tudniillik a 10-re való kiegészítést. Ezeket, ha jól tudják, le is iratjuk, nem fejből, hanem még mindig *cselekvő szemléltetés, átélés* alapján.

Kivonás. Az 1, 2, 3, 4 stb. darabok visszahelyezése eredeti helyére reávezt a kivonásra. Pl. $10 - 1 = 9$; $10 - 2 = 8$ stb.

Szorzás. Pl. tegyük az egyes darabot annyszor a kettőszre, ahányszor reáér. Cselekvő szemléltetés alapján látja a gyermek, hogy 2-szer, s gyakran reá is mondja, hogy $2 \times 1 = 2$; vagy pedig: a 2-est a 4-esre teszi, ahányszor lehet és így lesz: $2 \times 2 = 4$.

Osztas. Hányszor van meg az egyes darab a kettesben? vagy a kettes a négy centiméteres darabban? stb. Mindig két összetartozó szorzás és osztás példát kell iratni. Pl. $2 \times 1 = 2$; $2 : 1 = 2$; $4 \times 1 = 4$; $4 : 1 = 4$; stb.

A tízen felüli számolás módja ugyanez, csak arra kell figyelni, hogy az összeadás- és kivonásnál a részek hozzáadása, illetőleg elvétele mindig a 10-re való kiegészítéssel történjék.

*

Itt különösen ki kell emelnem a deciméterek száma szerint feldarabolt méterrúd használatának a mi magyarnyelvű iskoláinkban való értékes felhasználhatóságát, úgyszólván pótolhatatlanságát. A véletlen csodálatos eredményt biztosító összetételalkozását látjuk ennek az eszköznek és a magyar nyelvnek egymáshoz való tökéletes alkalmazkodásában.

egyszerűbben, a legtökéletesebben, a legtárgyilagossabban tudjuk szemléltetni. Valóságos Kolumbusz-tojása, amely ebben a körben az eddig ismert összes számológépek használatát feleslegessé fogja tenni és mindezek mellett a méterrúd használatával is a legtökéletesebben megismerkednek a gyermekek.

Tudjuk, hogy a tízes és az azt követő tizenegyes ismertetésére milyen nagy gondot kell fordítani. Ezzel az eszközzel a 10-re való kiegészítés és a 10-ből való elvétel naponként szemmel láthatólag és kézzel foghatólag történhetik meg. A 10-en felüli számolást pedig a méterrúdra helyezett egy-két-három stb. deciméter darab-bal mint tizen-egy, tizen-kettő stb. a leg-

A RENDSZER TOVÁBBFEJLESZTÉSE.

R. MONTESSORI továbbfejlesztette kísérleteit és módszerét kiterjesztette az *elemi iskolai fokozatra is*. Első könyvének címe: *Ösztönszerű tevékenység a nevelésben*.^{*} Ez a kötet beszámol azokról a kísérletekről, amelyeket hosszú időn keresztül végeztek a *dr. Montessori-iskolákban*. Megismerteti a nevelésre vonatkozólag megállapított *legújabb* elméleti és bölcséleti szempontjait. Elméleti és módszeres eljárásai a saját iskolájában végzett mindenkor gondos megfigyeléseken és kísérleteken alapulnak. A gyermekeket természetes és semmiféle korlátozás által meg nem rontott környezetben tanulmányozta, ilyen alapon sikerült felfogni és megmagyarázni a gyermek szellemi fejlődésének valódi törvényeit. Ez a könyv egy minden ízében kísérleti alapon álló, levezetett forrásmunka a gyermektanulmányozók számára. Megállapításait, egyszerűség és józan felfogás jellemzi. A gyermeknek különösen azt a korszakát tárgyalja, amikor már *megtanult olvasni és írni* s folytatja tanulását az elemi iskolai fokon. A figyelem, akarat, felfogóképesség, képzelőtehetség, az erkölcsi, társadalmi és vallási indító okok, mind vonatkozásba vannak hozva a gyermek munkájával. A második kötet címe: *Dr. Montessori elemi iskolai tananyaga*.^{**} Leírja a fokozatok szerint összeállított új tananyagot és ismerteti azokat a pedagógiai eljárásokat is, amelyeknek segítségével az elemi iskolai tantárgyak: nyelvtan, fogalmazás, számtan, történet, mértan stb. előadandók. Sok évi és változatos kísérletek után *dr. Montessori* nemcsak új eszközöket vitt be az elemi iskolai oktatásba, amelyek megkönnyítik a számtan, nyelvtan stb. tanítását, de új és eredeti módszert is teremtett. Tanítási tervszete vonzó és érdekes, mert szorosan csak arra törekszik, hogy a gyermek értelmi erejét fejlessze és ne fárassza fölösleges haszontalansággal a tanítást. Lássunk beszélő példákat!

Számolás. Ennek tanításánál pl. *dr. Montessori* olyan eszközöket használ, amelyekkel a gyermek konkrét szemléleteket szerez a négy alapszámra. A szemléletek későbbben átalakulnak valóságos fogalmakká. A gyermekeknek a számolás tanulása a valóságos életnek annyira megfelelő és örömteljes színben tűnik fel, hogy napi tevékenységük közben, iskolai munkájuk

^{*} Spontaneous Activity in Education.

^{**} The Montessori Elementary Material.

ideje alatt, játék közben és otthon is arról beszélgetnek. Nekik a számtan-tanulás eleven és vidám átélés. Pl. mohó érdeklődéssel és kitartással készítik és darabolják fel a közönséges és a tízedes törtéket. Erre a célra kis láncok szolgálnak, melyek tíz gyöngyből álló láncrészekből vannak összefűzve, százaz és ezres láncot is alkotva.* Napokra le tudja a gyermek érdeklődését és tevékenységét kötni ez a csodálatos „ezres lánc.“ *Dr. Montessori* leírja, hogy miként jött rá e lánc révén a tízedes tört eszméjére.

„A gyermekek jártak, keltek, számolva a gyöngyöket, egyszáz, kétszáz, háromszáz stb. Egy napon eljutottak hétszázig. „Én fáradt vagyok“, mondá az egyik gyermek, „majd megjelölöm ezt a helyet és holnap visszajövök“. „Hétszáz, hétszáz, nézd!“ kiált egy másik gyermek. „Igen, igen, számold csak tovább az én láncomat.“ „Hét-, nyolckilencszáz, ezer.“ „Néni, néni, a láncon tíz száz szem van.“ „Ebből meg tudtam, hogy a 10, 100 és 1000 számfogalmak kitűnően szemléltethetők ezeken a láncokon, mert felébresztik a gyermek kíváncsiságát és szabad teret engednek a gyermek ösztönszerű tevékenységének.“

Nyelvtan. *Dr. Montessori* új eszközei új fordulatot jelentenek a nyelvek tanításában is. A gyermek kezébe adnak egy okosan elrendezett skatulyasorozatot és színes lapokat. Ezek segítségével a tanító a nyelv szerkezetének analitikus tanítására képes, abban a korban, midőn a gyermek érdeklődése az egyes szavak iránt a legnagyobb. Amikor pedig a *szócsoportok* iránt való érdeklődés mutatkozik, akkor azonnal megragadja az alkalmat és mondatokat képeztet főnevekből, igékből, névmásokból stb. Az eszközök használatával olyan fogalmakat alkot és szerez a gyermek, amelyek összhangban vannak a nyelv megértésének természetes fejlődésével. Éppen ezért nemcsak lelkesedést keltenek a gyermekben, hanem meglepő eredményeket lehet felmutatni a beszéd pontosságára és folyékonyságára vonatkozólag. Az egyik iskola vezetője így nyilatkozik az ő iskolájában végzett munkáról: „Én nem tudom eléggé dicsérni az új eszközök értékét, ha azokat *dr. Montessori* szellemében használják. Mind a nyelvtan, mind a számtan élő valósággá lettek nálunk a múlt tanévben.“

* Az előző oldalon levő és még négy ábrát *William Heinemann* prospektusából vettük át.

DR. MONTESSORI RENDSZERÉNEK ELTERJEDÉSE.

NNYIT az eddigiek után is megállapíthatunk, hogy *dr. Montessori* rendszere megérdemli a legszélesebb körben való elterjedést, mert az tényleg igen sok olyan társadalmi és pedagógiai kérdést oldott meg, ami eddig utópia volt. Az is bizonyos, hogy ma már e gyermekotthonok az egész világon el vannak terjedve: főleg Amerikában, Svájcban, Angolországban stb. *Dr. Montessori* első intézetét 1908-ban nyitotta meg. Svájc már 1911-ben törvényt hozott, amely *dr. Montessori* rendszerét az összes nyilvános iskolák részére

elfogadta és ugyanabban az évben Párisban is két mintaiskola nyílt meg az olaszországi francia követ leányának vezetése mellett. Ettől az időtől kezdve Angliában majdnem mindenik évben történt valami a reform átültetését illetőleg, valamint az Egyesült-Államok nagyobb városaiban, sőt India, Kína, Mexiko, Korea s más államok pedagógusai is a legélénkebb érdeklődéssel kísérték és kísérik ma is *dr. Montessori* működését és annak eredményeit. Már az 1912. évben Rómában *dr. Montessori* vezetése alatt külön tanfolyamot tartottak angol és amerikai tanítók számára. Azalatt a cím alatt pedig, hogy: „A gyermekek tanítják a nagyokat” egyik napilapunk még a háborút megelőző esztendőben közölte volt, hogy Rómában *dr. Montessori* előadásait nyolcvanöt külföldi hallgató látogatta és hogy urilányokon kívül, igen sok fiatal anya távol országokból ott töltötte a telet apró gyermekével, hogy *dr. Montessori* iskolájában éljék át első tanévüket és ott alapozzák meg lelkiviláguk első tudatos fejlődését.

Budapest főváros hatósága pedig még az 1908. év nyári nagy szünet idejére *Mustó Béla* felső kereskedelmi iskolai igazgatót küldötte ki Milanóba, aki az ott átélt tanfolyamról részletesen összeállított jelentésben számolt be a közoktatási ügyosztálynak. Nálunk itt Budapesten már évek óta fennáll egy ilyen gyermekotthon a VII. ker., Hermina-út 21. szám alatt a Szent Herminazárdában, ezt a Szent Ferencrendi Mária misszionárius-nők vezetik.

Feltűnő, hogy Németországban 1913-ban még egyetlen ilyen rendszerű gyermekotthon sem volt. A hallei kisdiednevelő-kongresszuson először történik ugyanis e rendszer bemutatása, éppen azáltal a berlini hallgató által, aki egy egész évet töltött *dr. Montessori* egyik intézetében Rómában. De a foglalkoztató eszközök gyűjteményét, — amelyet még a háború előtt sem tudtunk megszerezni Olaszországból, — már a németektől hozattuk meg, Charlottenburg egyik tanszerkereskedőjétől. Wienben ezelőtt öt évvel gondoltak az első otthon létesítésére. Itt Budapesten három hónapig hospitált az említett zárda gyermekotthonában két irgalmas nővér, a miként való foglalkoztatás elsajátítása céljából, megelőzőleg pedig Budapest főváros két óvónője szintén ugyanott és ugyanannyi ideig.

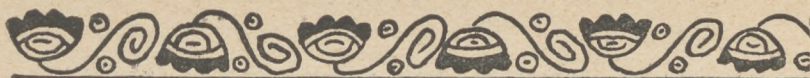
E rendszert nálunk *dr. Weszely Ödön*, később *dr. Ozorai Frigyes* ismertették a fővárosi óvónők továbbképző tanfolyamán tartott előadásaikban; én pedig az első állandó tanfolyamon az elmúlt iskolaév folyamán a fővárosi Pedagógiai Szemináriumban. Ezekén kívül az eszközök megszerzése után az I. ker., Váli-

úti fővárosi kisdnednevelő-intézet növendékeivel az 1917—18. tanévben, azután az elemi fiúiskola I. osztályos és párhuzamosan a kisegítőiskola növendékeivel végeztünk kísérleteket. Sajnos, hogy az első évi kísérletezésekről felvett jegyzőkönyvek a proletárdiktatúra alatt megsemmisültek és az eszközök sokszorosítására megtett minden irányú előkészületeinket is teljesen megakadályozták. Dr. Montessori rendszerének csodálatos terjedését a *Néptanítók Lapjának* két legutóbbi évfolyama állandóan ismertette. Legutóbb Londonban tartott egy fél éves tanfolyamot, amelyen a világ minden részéből voltak hallgatói, még az osztrákoktól is egy. Mi hiányoztunk csak; a tandíj 30 fontsterling volt... Ott a múlt év október 15-én végződött a tanfolyam és már nov. 1-én Amsterdamban nyílt meg egy másik, amelyen Burchard-Bélaváry Erzsébet tanítónő Budapestről is résztvevett. A jövő évben ismét Rómában lesz tanfolyam. Hollandiában is számos intézménye van dr. Montessori rendszerének. Nálunk is több ismertető cikk jelent meg részint a *Népművelés* (Új Élet), részint a *Kisdnednevelés* más helyen idézett hasábjain.

Az illusztris szerző annak idején Spanyolországból (Sarria, Barcelona) küldött levelében megköszöni a felolvasásom kapcsán történt ismertetést. Felkér, hogy köszönetét tolmácsoljam *Budapest székesfőváros Tekintetes Tanácsával szemben is: a módszere iránt tanúsított érdeklődésért*. Mindezek után feladatom — tekintettel a hely kimért voltára, — nem lehet más, mint a reánk nézve érdekes tanulságokat levonni.

Irodalmi tájékoztató.

1. Dr. Med. Maria Montessori, docente all'università di Roma. *Il Metodo Della Pedagogia Scientifica, applicato all'educazione: infantile nelle Case dei Bambini*. Roma 1909.
2. Dr. M. Montessori: *Selbsttätige Erziehung im frühen Kindesalter*.
3. *Die Pädagogische Methode der Dottoressa Montessori*. Von Dr. E. von Sallwürk. Langansalza 1913.
4. *Népművelés*: XI. évf. 7—9. füzet. Rózsa E.: *Hogyan tanítja Montessori négy- és ötéves növendékeit írni, olvasni és számolni*.
5. *Új Élet*: 1914. évf. Dr. Ozorai Frigyes: *Montessori M. és módszere*.
6. *Népművelés*: XI. évf. 7—8. füzet. Az érzékszervek tornája.
7. *Kisdnednevelők könyvtára* 3. sz. Bardócz: *Montessori foglalkoztató terve*.
8. *Kisdnednevelés*: XLI. évf. 3. szám. Várnai S.: *Pedagógiai reform*.
9. *Montessori Didactic Apparatus*. Verlag für Schulhygiene Buch u. Lehrmittelverlag P. Johannes Müller, Charlottenburg.
10. M. Montessori: *Manuale di pedagogia scientifica, con prefazione*. Napoli, Milano, 1921. 160, 139 l. Lire 8.
11. *The Montessori Method*. Translated from the Italian by Anne E. George. With an Introduction by Professor Henry W. Holmes of Harvard University. W. Heinemann, London 1912.
12. *A Guide to the Montessori Method* by Ellen Jale Stevens. New-York 1913. Friederick A. Stokes Company.
13. *A Gyermekek* című folyóirat 1921.—1923. évf.
- 14—15. *The Advanced Montessori Method*. by Maria Montessori. I. kötet: *Spontaneous Activity in Education*. II. kötet: *The Montessori Elementary Material*. W. Heinemann, London, 1923.
16. *Néptanítók Lapja*. 1922.—1923. évf. majdnem minden száma közül híreket a Montessori-rendszer terjedéséről. L. Kenyeres Elemér cikksorozatát.

VÉLEMÉNYEK. TANULSÁGOK.

SMERJÜK *dr. Montessori* nevelési, tanítási eljárásainak *kettős célját*: *biológiai* szempontból a gyermek természetes fejlődését óhajtja előmozdítani, *szociális* nézőpontból pedig társadalmi együttélésre akar előkészíteni. Az utóbbi célból szerinte a technikának is helyet kell adni a nevelésben, hogy annak segítségével az egyén a külvilágot a maga hasznára tudja fordítani. „Erre a célra fejlett, gyakorlott érzékszervek szükségesek s minthogy az érzékek a 3–7 éves korban fejleszthetők legjobban, azért ezt az időt kell leginkább kihasználni. De az érzékek fejlesztése alkalmat ad olyan hiányok, fogyatékoságok észrevezésére is, amelyek még ma is, még az iskolában sem részesülnek kellő figyelemben, csak amikor már szembetűnő és alig javítható hiányokat, betegségeket okozhatnak a mulasztások. Azt is megállapította, hogy az eddigi nevelői eljárás az érzékek fejlesztését alig méltatta, vagy teljesen figyelmen kívül hagyta. Igen sok növendék feladatát a legtöbb esetben csak azért nem tudta megoldani, mert bár értelmi intelligenciája megfelelő volt, érzékszervei gyakorlatlanok, fegyelmezetlenek, szóval elhanyagoltak voltak. Itt önként felvetődik az a kérdés, hogy megoldhatja-e feladatát pl. az az orvos, akinek elhanyagolt (pl. nagyothallás, eldurvult ujjai) érzékszervei vannak?

Azt a megállapítását is el kell fogadnunk, hogy az eltompult érzékűek számára a természet örök szépségei is elvesznek, pedig a természet kifogyhatatlan forrása az esztétikai élvezeteknek. Az érzéketlen emberre pedig csak kihívó, durva, ingerlő érzéki élvezetek hatnak. Az élelmiszerhamisítók pl. az eltompult ízlelő- és szaglóérzékek fogyatékoságaira építik fel számításukat.

„Azért kell egyfelől már a gyermekkorban az érzékek céltudatos gyakorlását megkezdeni és a gyakoroltatást folytatni a tanulás egész ideje alatt, mint az életre való előkészítés egyik legfontosabb részét; másfelől, mert annak elmulasztásával a környező világtól szigeteljük el az elhanyagolt embert. Tévedés azt hinni, hogy a nevelés érdekében az intellektuális (értelmi) képzéssel megoldottuk feladatunkat. Azon az alapon akár tudósokat nevelhetünk, de nem nevelnénk a környezetükből hasznot húzni tudó gyakorlati embereket.”

Most pedig mielőtt levonnók a tanulságokat, megelőzőleg a külföldi véleményekből is lássunk egyet-kettőt. Az 1911-ben E. G. A. Holmes látogatta meg Rómában *dr. Montessori* intézeteit és az angol közoktatásügyi minisztériumhoz intézett *Educational Pamphlets N. 24. c. jelentésében* részletes és pontos leírását adja a módszernek. A többek között kiemeli, hogy a francia *Sequin* könyve: „Az idioták nevelése erkölcsi és egészségügyi szempontból” milyen nagy hatással volt *dr. Montessorira*. *Holmes* jelentésének mottója is ezt hirdeti: *Minden nagy gondolatot és minden nagy elvet újra és*

újra fel kell fedezni. Elismeri dr. Montessori el nem vitázható ama nagy érdemét, hogy rendszerét és módszerét — a multak tapasztalatainak érvényesítésével következetesen — igen szerencsésen állapította meg és dolgozta ki. Holmes is reámutat az általunk később megemlítenő hibák és hiányok egy részére és ama meggyőződésének ad kifejezést, hogy bizonyára másképpen építette volna fel rendszerét, ha magasabbfokú iskolák tanítási rendszerét is tervbe vette volna. A kibővítés* nagyban emelte volna a módszer értékét is. Holmes tárgyilagos, jóindulatú jelentése alapján látott napvilágot dr. E. v. Sallwürk: *Die pädagogische Methode der Dattoressa Montessori* című ismertető füzeté 1913-ban. Holmes nyomán ő is kiemeli különösen az érzékszervek gyakorlására vonatkozó módszer értékét. Mindketten hangsúlyozzák a nevelés ezirányú mulasztásait, melynek főokát abban találják, hogy „az eredmény csak a későbbi korban mutatkozik.” A természettudományi ismeretek oktatásánál pl. még a főiskolai hallgatók nagyrésznél is az érzékszervek erős-fokú eltompultságát lehet megállapítani: nemcsak az egyes dolgokra vonatkozólag, hanem az egyes jelenségek megnevezését illetőleg is. Ki a hibás? Hol történt mulasztás? kérdik. A mulasztás bizonyára a megelőző és főleg a kezdő oktatás fokán történt: ott nem tanulták meg a pontos megfigyelést, a helyes megnevezést. Ezeket és az összehasonlításokat, a fokozatok összeállítását és a helyes megnevezéseket minél korábban meg kellene tanulni. Holmes nyomán Sallwürk is kiemeli, hogy az egész módszer lényege az önnevelés. „A szellemes pedagógusnő törekvéseiben azt az eredmények által is beigazolt kísérletet látjuk, — mondják a többek között, — amely az akarat-erő nevelésére irányul. E cél elérésére azonban a gyermek akaratát alá kell vetni a tanult és a tapasztalt nevelő akaratának. Bármilyen rendszerű nevelésnek feladata az, hogy e kettőt természetes és helyes viszonyba hozza, terelje.” Még a játszatanítást hirdető pedagógusok is elismerik, hogy nem lehet a gyermeket teljesen szabadjára engedni, hanem korlátozni kell. Aki e módszert bírálni óhajtja, azt főképpen ebből a nézőpontból kell megtennie, — írják említett bírálói.

Nemrégben a *Times* egyik nevelésügyi melléklete arról cikkezve, hogy: „Tanulhat-e Európa Kínától?”*** megállapítja, hogy Amerika mennyire értékelijabban őket és Európának is elég bölcsnek kellene lennie, hogy egyet-mást tanuljunk tőlük. Például elsősorban felemlíti a művészeti örömet és kedvetelést nyújtó kézügyességüket, az azokat terjesztő társadalmi intézményeiket, módszereiket, művészi és izléses ruházódásaikat, amelyek mellett kontárkodás a legművészeibben kigondolt párisi színösszhang és amelyet az egyszerű kínai parasztfasszony is mintegy ösztönszerűen tud előállítani. Kiemeli, hogy e nép szemeiből és ujaiból valóban az értelem sugárzik ki (akárcsak a mi mező-kövesdi vagy kalotaszegi népünkről olvasnók) az európaiak gyakran elvont, szegényes gondolatvilágával szemben. Hangsúlyozza, hogy a civilizáció legfőbb céljának szempontjából (a munka öröme) a boldogság mértéke is nagyobb ott, eltekintve az önuralom birtoklásától is. Ősrégi nevelése szinte ösztönévé vált e népnek. „Igen sok intézményükhöz és cselekvésmódjukhoz egyrészt bizonyos rovari öntudatossággal, másrészt emberi értelmiséggel ragaszkodnak.” Az angol cikk írója szerint nem egy prófétai jóvendőlés hangozott el, hogy a következő ezer éven át, alighanem a japán és kínai nép fogja továbbfejleszteni a civilizációt. Ime! a legnagyobb méretű példa, amelyre dr. Montessori reámutathat: négyszázmillió ember kiművelt szeme és uja, amelyekből értelem sugárzik ki és amelyet boldogulás követ.

Tanulságok. Mindezekután lássuk a tanulságokat. Megállapíthatjuk, hogy mint mindenik nevelési rendszernek, úgy ennek is vannak nagy előnyei, de vannak hiányai is. Ezeknek mélyrehatóbb bírálatával most nem foglalkozom.

Egy bizonyos: Dr. Montessori módszerének titka az a felfedezése, hogy a gyermek tőlünk folytonosan lebilincselést, folytonos ígézetet vár: ezt pedig

* Ez a kibővítés folyamatban van. L. továbbfejlesztést 39. lapon.

** Lásd: Népt. Lapja 1920. évf. 29—31. számát.

csak úgy érhetjük el, ha teljes odaadással foglalkozunk a gyermekkel. A szemünkből kisugárzó szeretet, melegség, odaadás a varázserő, a titkok-titka minden nevelői eljárásunk eredményének.

Az eszközökről pedig ő maga mondja, hogy: „Ezekhez hasonlót még nem láttam egyetlen intézetben sem összpontosítva, csodálatos, kitűnő módszerre válnak annak a kezében, aki azokkal bánni tud és módszeres kezelésükbe teljesen beleéli magát.“ A nevelő eljárásának a kezdet a legfáradtságosabb időszaka, amíg a gyermekek elsajátítják az okos tevékenységre való önfegyelmezést.

A nevelőnek nem annyira tevékenynek, mint inkább *türelmesnek* kell lennie: egyrészt aggódo, tudományos kíváncsiságból, másrészt pedig odaadó tiszteletből, a megfigyelendő jelenségek iránt.

Milyen szépen fejezi ki az illusztris szerző a következőket: „Mi nem tudhatjuk, mi lehet a következménye egy ösztönszerűen megnyilatkozni akaró tett elnyomásának abban a korban, amikor a gyermek még csak kísérletezget, próbálkozzat cselekedni: mert hiszen mi magát az életet fojtjuk el ilyenkor. Az emberi szellem legragyogóbban a zsenge gyermekkorban nyilvánul meg: a nap is leglágyabban hajnalban tündököl, a virág is legszebb bimbózás idején. Tisztelnünk kell ezt a kort, áhitatos, meleg tisztelettel. A nevelés is csak akkor lehet hasznos, ha arra irányul, hogy segítse az élet teljes kifejlődését.“

Itt és e helyen azonban újból és őszintén be kell vallanunk és szomorúan konstatálnunk, különösen ma, — látva az elmúlt évek rettenetes következményeit, — hogy ideális céljainkat, főleg, amelyekkel az *egyéni nevelésnek* az egész vonalán való megkezdését és megalapozását tűztük volt ki célul: nagyrészen le kell vennünk a napirendről. Miért? Azért, mert *elsősorban szociális feladatokat* kell megoldanunk. Össze kell kapcsolni a neveléstanítás kérdését a *gyermekvédelemmel*, sőt ahol másképpen nem lehet, az első részben fel is áldozni a másodikért: *a gyermekek megóvásáért, megmentéséért*. A gyermekvédelem úgyszólván elemi erővel követeli máris és fogja követelni ezután még jobban a maga érdekeinek — a nemzetmentés jól felfogott érdekeinek — a neveléstanítás egész vonalán való teljes felkarolását. Ennek következménye pedig a *tömegnevelés*, amely elől még hosszú ideig nem térhetünk ki és amelynek még lehető tökéletesítését a jelen valóban szorgos feladatunkká tűzi ki.

Az fogja tehát a mai kor nevelésének a legnagyobb szolgálatot tenni, aki elsősorban a tömegnevelés szempontjából — tekintettel a nevelő személyzetre — a legegyszerűbben, a legvilágosabban megírt nevelői eljárásokat, fogásokat mindenki által könnyen megérthető formában tudja a gyakorlatba beiktatni.

Dr. Montessori módszeres eljárásai között sok olyan van, amelyeket minden aggodalom nélkül átvethetünk, módosíthatunk, kiegészíthetünk s esetleg hasonlóval pótolhatunk, hiszen ő maga is megjegyzi, hogy „módszere még nem tökéletes, egy utat mutat meg, amely út bizonyára kedvező eredményekhez vezet“.

Még ebben a szomorú korszakban is az az egyetlen vigasztaló, hogy gyermektanulmányi és lélektani kutatások eredményeinek alapján, mélyebb

bepillantást vethetünk a gyermek lelkiéletének kibontakozásába, szellemi élete működésnek induló kezdetébe is.

A gyermeki elme fejlődésének vizsgálatai* pedig arról fogják meggyőzni elsősorban a kisdodaneveléssel és az elemi iskola alsó tagozatában foglalkozókat, hogy még ma is hiányzik foglalkozásaik anyagának erős megrostálása, amelyen kívül főleg a nevelői eljárások célszerűtlen kezelése okozza a kisgyermek egyáltalában semmivel sem menthető túlterhelését.

Minden törekvést tehát, mely az anyag megrostálására és a módszeres eljárások javítására, *egyszerűsítésére* vezet, mint a legzsengőbb korban lévő gyermekeknek a szellemi túlterheléstől való óvását, megvédését célzó eljárást, nagy lelki örömmel kell üdvözlölnie minden nemesen gondolkozó, vérbeli pedagógusnak. A megismert foglalkoztató eszközök és módszeres eljárások önmaguktól beszélnek és értékelnek minden idevágó gondos nevelői eljárást.

Örömmel jelezhetem, hogy ennek a rendszernek igen sok olyan részlete van, amelyet minden aggodalom nélkül *a magyar kisdodóvók, továbbá az elemi és kiségitő iskolák alsó osztályaiban követett módszerek tökéletesítésére fel lehet, sőt fel is kell használni*. Ilyen részlet pl. az *érzések fejlesztésére* vonatkozó módszeres eljárása is, amelynek részleteit azonban a mi nevelés- és tanítási eljárásainkban is itt-ott már régen fel lehetett találni, csak mi nem méltattuk azokat kellő figyelemre s nem iparkodtunk rendszert alkotni azokból.

Az bizonyos, hogy *dr. Montessori* az, aki az eddig élt összes pedagógusok között az érzékeltetésnek valóban nagy mestere. Csak nem kellett volna nevelési rendszerét, amelyet minden korú gyermek számára megfelelőnek tart, annyira szabadossá tennie.

Nem helyeselhetjük — különösen mi, magyar pedagógusok, akiknek az írás-olvasás előgyakorlatai mintaszerűek és a legrövidebb idő alatt a legszebb tömegeredményt biztosítják — az írás, olvasás és a számolás bevezetését a kisdodkorra sem. Miért okoskodjunk egy plántának üvegházi egy-két évre terjedő gondozásával, ha, amikor ideje eljön, néhány hét alatt ugyanazt az eredményt érjük el? A plánta is megsínyli és mi is belefáradunk annak hosszadalmas gondozásába. Ezzel szemben el kell ismernünk, hogy módszeres eljárásainak bekapcsolásával a miénket is tökéletesíthetjük. És mindent el kell követnünk, hogy főművét, amely már régen le van fordítva angol, francia és német nyelvre is, *magyar nyelven* is mielőbb olvashassuk. Azt sem szabad felednünk, hogy a kis gyermekben művészi, ritmikus és dramatikus ösztönök is vannak. Ezeket is ki kell váltani, azonban hol találunk e rendszerben megfelelő irányítást: a mesélgetést, a verselést, az énektanulást és főleg ezt a kort bearanyozó játékot, — a munka regéjét illetően?

A foglalkoztató eszközök gyűjteményét szemlélgetve, örömmel állapíthatjuk meg, hogy ezeknek az eszközöknek részben nyomaira, elődjére akadunk a mi *Országos Tanszermúzeumunk* kisdodóvási csoportjának két gyűjteményében is. A 127. szám alatt beszerzett *Fábry-féle* öt külön dobozban és a 128. szám alatt lévő *Czitlicher-féle*ben (egy kis szekrény nyolc fiókkal). Mindkét gyűjteményben eszközök vannak az érzékszervek gyakorlására. De meg kell emlékeznünk *Dellhez Konstantin*** bécsi lakosnak a hetvenes évekből

* Lásd: W. Stern és Descocudres vizsgálatait.

** Lásd: Népművelés XI. évf. 7—8. füzet 441. l.

való: Az *érzékszervek tornája* című gazdag gyűjteményéről is, amelynek eszközeit a szerző szintén kiváló gyermeklélektani és pedagógiai készséggel és tudatosan óhajtotta alkalmaztatni.

Azt sem szabad felednünk, hogy *Hilpatrik* szerint *dr. Montessori* taneszközei igen sokban hasonlítottak *Sequin* taneszközei, akire pedig *Fröbel* volt igen nagy hatással.

Egy bizonyos, hogy a legutóbbi évtizedekben a lélektan tudományai és a pedagógiának e tudományokon alapuló módszerei igen szép haladást tettek. Elég sajnós azonban, hogy az elért értékes eredményeknek csak egy kis töredéke vált eddig a nevelésnek és tanításnak, családoknak és tanintézeteknek közkincsévé. Pedig a „Gyermektanulmányi Iskola“ megteremtőivel mi is felkiálthatunk: „Volt-e valaha fontosabb és szükségesebb a jövő nemzedéknek szakavatottabb nevelésnél, mint napjainkban, mikor a ma mindent odaadott a holnapért és gyermekeinkre új társadalom, új élet meg-
alapozása vár?“

Aki ismeri az iskolát és a hozzáfűződő pedagógiai kérdéseket, tudja, milyen áldatlan az a viszony, amely a mai iskola és a családi otthon között fennáll. A családba nem hatolnak be a pedagógia újításai, sőt sokszor még a társadalmi újítások sem.

Dr. Montessori nevelési rendszerének legnagyobb eredménye tulajdonképpen abban nyilvánul meg, hogy annak követőket, apostolokat tudott nevelni, akiknek lelkét eltölti a semmi mással nem pótolható hivatásszeretet. Hisznek nevelői eljárásuk értékes eredményeiben, megértik, átérzik annak fontosságát, nagy horderejét. A módját is tudják annak, hogy miként kell átvinni, átadni a kultúrát, a nevelés értékes eljárásait, eredményeit: a család körébe, a gyermek otthonába, hogy a felnőttekre való redhatást is biztosítsa, kiváltsa a nevelő tudatos módszeres eljárása. Ismertetésemet nem fejezhetem be megcsízlelőbb gondolattal, mintha idézem *Sergi* professzor mondását: „A legégetőbb, úgyszólván halaszthatatlan teendő: a neveléstanítás módszerének megújítása, aki ezért az ügyért harcol, az, az egész emberiség újjászületéséért küzd.“ Igazolhatjuk, hogy az elismerés pálmájának egyike *dr. Montessorit* is megilleti! Végezetül tegyük fel az utolsó kérdést: mi reánk nézve a legfőbb tanulság? Két mondatba foglalhatom: Mindent a jövő nemzedékért! És az Írás szavait követve: „Mindeneget megpróbálgatok és ami jó, azt megtartsátok!“

TARTALOM.

	Lap
Dr. Fináczy Ernő ajánlása	3
Az ismertető előszava	4
Bevezetés	5
Dr. Montessori életrajza	7
Dr. Montessori nevelési rendszere és módszere	9
Az intézetek berendezése	11
A fegyelmezésről	13
I. Az önállóságra nevelés kezdete	15
II. A környezet megfigyelésére való nevelés	17
III. Az érzékek fejlesztéséről. A tapintás érzéke	19
A látás érzéke	21
A hallás gyakorlása. A szaglás, ízlelés	25
Az izmok fejlesztése	28
Természet a nevelésben	31
Hogyan tanít dr. Montessori írni és olvasni?	34
Hogyan történik a számlálás és számolás gyakorlása?	37
A rendszer továbbfejlesztése	39
Dr. Montessori rendszerének elterjedése	41
Irodalmi tájékoztató	42
Vélemények. Tanulságok	43

ap
3
4
5
7
9
11
13
15
17
19
21
25
28
31
34
37
39
41
42
43

AZ ISMERTETŐ EDDIG MEGJELENT MŰVEI:

1. A földrajz alapfogalmai. Szilágy várm. és környéke leírásával. Zilah, 1888.
2. Krajcsovics Ferencné élet- és jellemrajza. Budapest, 1893.
3. Földrajzi olvasókönyv kérdés- és feladattárral. Zilah, 1894.
4. A szilágy-csehi állami intézetek évkönyvei (6 füzet), 1884—1894.
5. A Szamosvölgy Szilágy vármegyében képekkel, Budapest, 1895.
6. Szilágy-Cseh tanügyének története. 108 l. Zilah, 1895.
7. Földrajzi vezérfonál. II. kiad. 8 képpel. Zilah, 1894.
8. A m. kir. államvasutak budapesti iskolájának története. Budapest, 1896.
9. A Magyar Tanítók Otthona története. (152 l.) Budapest, 1895—1900.
10. Iskolaügyi dolgozatok. (108 l.) Budapest, 1900.
11. Séták és kirándulások zsebkönyve a főváros iskolái részére. (112 l.) A főváros kiadása. Budapest, 1909.
12. A gyermekünnepélyekről. Budapest, 1910.
13. Szemléltető elemi iskolai oktatás (diapositvek sorozata). (Szabó Dezsővel.) Budapest, 1918.
14. A gyermekért. Budapest, 1920.
15. „Kisdednevelők“ könyvtára. (1. és 2. sz.) Képek a kisdednevelés köréből. 33 képpel. (A főváros kiadása.) Budapest, 1915.
16. A kisdednevelő-intézetek foglalkoztató terve. (3. sz.) Budapest, 1915.
17. A kisdednevelés játékos módszere. (4. sz.) Budapest, 1916.
18. Reformmiskák sorozata mintafeladatokkal. Budapest, 1901—1914.

Amerikai rendszerű szöveges és színes szemléltető táblák (85 × 115).

Approbálva az összes intézetek részéül. Budapest, 1914—1916.

19. A hazaszeretetről. (I. sz.)
20. Legdrágább kincs az egészség. (II. sz.)
21. Óvakodjunk a ragadós betegségektől. (III. sz.)
22. Ne igyunk szeszesitalt. (IV. sz.)
23. Védjük a madarakat. (V. sz.)
24. Ültessünk fát. (VI. sz.)

E két utóbbi most kerül sajtó alá és az I—IV. számokból II. kiadás készül.

